

LEERPLAN EERSTE GRAAD SECUNDAIR ONDERWIJS

Opstroomoptie

Onderwijsvorm: B-stroom

Graad : Eerste graad

Leerjaar: Tweede leerjaar

Leerplannummer: OO-2021-006 (vervangt OO-2020-003)

Nummer inspectie: 2021/10/6//

Dit leerplan werd voorlopig goedgekeurd op 27/04/2021 door de inspectie met inspectienummer 2021/10/6// en gaat in vanaf 01/09/2021.

Wijze van invoeren: niet-progressief

Leerplan ingediend door OVSG en GO!

Inhoud

1. Doelgroep	4
2. Visie	5
3. Leerplandoel 1: De leerlingen bereiken in voldoende mate de doelen van de basisvorming van de A-stroom	8
3.1. Competenties op het vlak van lichamelijk, geestelijk en emotioneel bewustzijn/gezondheid	8
3.1.1. Een gezonde levensstijl opbouwen, onderhouden en versterken	8
3.1.2. Een fysiek actieve levensstijl opbouwen, onderhouden en versterken	8
3.2. Competenties in het Nederlands	9
3.2.1. Het Nederlands receptief, productief en interactief, zowel mondeling als schriftelijk gebruiken als communicatiemiddel in relevante situaties.	9
3.2.2. Kenmerken en principes van het Nederlands begrijpen om ze in te zetten bij het communiceren.	17
3.2.3. Inzicht hebben in taal, in het bijzonder het Nederlands, als exponent en deel van een cultuur en een maatschappij.	19
3.2.4. Literatuur in het Nederlands beleven.	19
3.3. Competenties in andere talen	21
3.3.1. Vreemde talen receptief, productief en interactief, zowel mondeling als schriftelijk gebruiken als communicatiemiddelen in relevante situaties.	21
3.3.2. Kenmerken en principes van vreemde talen begrijpen om ze in te zetten bij het communiceren.	27
3.3.3. Inzicht hebben in vreemde talen als exponenten en delen van culturen en maatschappijen.	29
3.3.4. Literatuur in vreemde talen beleven.	29
3.4. Competenties inzake wiskunde, exacte wetenschappen en technologie	30
3.4.1. Inzicht ontwikkelen in en omgaan met getallen en hoeveelheden: getallenleer.	31
3.4.2. Inzicht ontwikkelen in en omgaan met ruimte en vorm: meetkunde en metend rekenen.	34
3.4.3. Inzicht ontwikkelen in en omgaan met relatie en verandering: zoals algebra, analyse en discrete structuren.	38
3.4.4. Inzicht ontwikkelen in en omgaan met data en onzekerheid: zoals kansrekenen en statistiek.	41
3.4.5. Redeneringen opbouwen en abstraheren rekening houdend met de samenhang en structuur van wiskunde.	42
3.4.6. Modelleren en problemen oplossen door analyseren, (de)mathematiseren of aanwenden van heuristieken.	43
3.4.7. Inzicht ontwikkelen in de bouw, structuur en eigenschappen van materie in levende en niet-levende systemen.	44
3.4.8. Inzicht ontwikkelen in de verschijningsvormen van energie, de wisselwerking tussen materie onderling en met energie alsook de gevolgen ervan.	46
3.4.9. Inzicht ontwikkelen in de basiseigenschappen van levende systemen.	49
3.4.10. Inzicht ontwikkelen in technische systemen en processen en hun relatie tot verschillende technologische domeinen en tot andere domeinen (wetenschappen, wiskunde ...).	52
3.4.11. Technische systemen ontwerpen, realiseren, in gebruik nemen en evalueren rekening houdend met fundamentele maatschappelijke, wetenschappelijke en technologische aspecten.	54
3.4.12. Natuurwetenschappelijke, technologische en wiskundige concepten en methoden inzetten om problemen op te lossen en om objecten, systemen en hun interacties te onderzoeken en te begrijpen.	58

3.5.	Burgerschapscompetenties met inbegrip van competenties inzake samenleven	63
3.5.1.	Democratische besluitvorming op lokaal, nationaal en internationaal niveau duiden	63
3.5.2.	Democratische principes en democratische cultuur kaderen binnen de moderne rechtsstaat.	64
3.6.	Competenties met betrekking tot historisch bewustzijn	65
3.6.1.	Historische fenomenen situeren in een historisch referentiekader.	65
3.6.2.	Kritisch reflecteren met en over historische bronnen.	67
3.6.3.	Tot beargumenteerde historische beeldvorming komen vanuit verschillende perspectieven.	69
3.6.4.	Over de complexe relatie tussen verleden, heden en toekomst reflecteren en deze duiden.	70
3.7.	Competenties met betrekking tot ruimtelijk bewustzijn	72
3.7.1.	Personen, plaatsen, patronen en processen situeren op verschillende ruimtelijke schaalniveaus en tijdsschalen.	72
3.7.2.	Plaatsbegrip hanteren om lokale, nationale en internationale gebeurtenissen in een geografisch kader te plaatsen.	72
3.7.3.	Ruimtelijke patronen en processen aan het aardoppervlak verklaren als het resultaat van interacties tussen natuurlijke processen onderling, tussen menselijke processen onderling en tussen natuurlijke en menselijke processen.	75
3.7.4.	Geografische methoden en technieken aanwenden om ruimtelijke patronen en processen te onderzoeken.	77
3.8.	Competenties inzake duurzaamheid	80
3.9.	Economische en financiële competenties	81
3.9.1.	Inzicht ontwikkelen in consumptiegedrag, inkomensverwerving en financiële producten om budgettaire gevolgen op korte en lange termijn in te schatten.	81
3.9.2.	De werking van ondernemingen en organisaties en hun maatschappelijke rol duiden.	81
3.9.3.	Reflecteren over de werking van de markten en de economie als systeem en de invloed van de overheid hierop duiden binnen de (inter)nationale context.	82
3.10.	Juridische competenties	84
3.11.	Leercompetenties met inbegrip van onderzoekscompetenties, innovatiedenken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeemdenken, informatieverwerking en samenwerken	84
3.12.	Zelfbewustzijn en zelfexpressie, zelfsturing en wendbaarheid	84
3.13.	Cultureel bewustzijn en culturele expressie	84
3.13.1.	Verbeelding gericht inzetten bij het creëren van artistiek werk.	84
4.	Minimale materiële vereisten	85
4.1.	Algemene uitrusting lokalen	85
4.2.	Specifieke uitrusting lokalen per sleutelcompetentie	85
4.2.1.	Competenties op het vlak van lichamelijk, geestelijk en emotioneel bewustzijn/gezondheid	85
4.2.2.	Competenties in het Nederlands en in andere talen	86
4.2.3.	Competenties inzake wiskunde, exacte wetenschappen en technologie	86
4.2.4.	Competenties met betrekking tot historisch bewustzijn	87
4.2.5.	Competenties met betrekking tot ruimtelijk bewustzijn	88
4.2.6.	Economische en financiële competenties	88
4.2.7.	Competenties m.bt. cultureel bewustzijn en culturele expressie	88

1. Doelgroep

Dit leerplan is bedoeld voor de leerlingen uit het **tweede leerjaar van de B-stroom**. De leerlingen die in 2B kiezen voor de opstroomoptie zijn leerlingen die vanuit 1B instromen en omwille van diverse redenen (taalachterstand, ex-OKAN, ziekte, ...) het getuigschrift van het basisonderwijs niet behaalden, maar wel het potentieel hebben om door te stromen naar een studierichting in de tweede graad met finaliteit doorstroom of dubbele finaliteit.

OVSG onderschrijft hierin dat het belangrijk is dat de leerlingen die de opstroomoptie zullen volgen, dit als een bewuste keuze zien om door te kunnen stromen naar de finaliteiten doorstroom en de dubbele finaliteit van de tweede graad.

2. Visie

Alle scholen die subsidiëring/financiering van de overheid willen ontvangen, zijn verplicht een goedgekeurd leerplan te gebruiken.¹ De inspectie van de Vlaamse gemeenschap toetst het leerplan af aan de criteria in het 'Besluit van de Vlaamse Regering betreffende curriculumdossiers en leerplannen in het onderwijs (04/05/2018)' en adviseert vervolgens de Minister van Onderwijs. Na de goedkeuring verwerft een leerplan een officieel statuut.

Het leerplan is bestemd voor de leerlingen van het tweede leerjaar van de B-stroom in de basisoptie opstroomoptie.

1.1 Basisopties en pakketten

De basisopties (*en pakketten*) voor het tweede leerjaar B:

- 1) Economie en organisatie
- 2) Kunst en creatie
- 3) Maatschappij en welzijn (Haar- en schoonheidszorg; Mode; Verzorging)
- 4) Sport
- 5) Stem-technieken (*Elektriciteit; Hout en bouw; Land- en tuinbouw; Mechanica; Printmedia; Schilderen en decoratie; Textiel; Zeevisserij en binnenvaart*)
- 6) Voeding en horeca (*Bakkerij-slagerij; Restaurant en keuken*)
- 7) Opstroomoptie

1.2 Wettelijke bepalingen

Een basisoptie is “een groep leervakken die in de eerste graad een **brede observatie en oriëntatie** van de leerling mogelijk maakt”² in functie van de keuze van een studiedomein en een studierichting in de tweede graad. Vanuit het eerste leerjaar kan een leerling om het even welke basisoptie in het tweede leerjaar kiezen.

Met het oog op de uitwerking van de getrapte studiekeuze, moeten de basisopties inhoudelijk duidelijk onderscheiden zijn en mag de keuze van een basisoptie in de eerste graad de opstroom naar de tweede graad niet uitsluiten³.

Vanuit die optiek zorgen basisopties er, aanvullend op de basisvorming, voor dat leerlingen hun interesses, motivatie of intrinsieke mogelijkheden verder kunnen verkennen en dat ze een gemotiveerde keuze kunnen maken voor een studiedomein en een studierichting in de tweede graad. Basisopties dragen op die manier bij tot een bredere observatie en oriëntatie van de leerlingen.

Vanuit onze visie op de **observerende en oriënterende eerste graad** en vanuit de wettelijke invulling van een basisoptie, adviseren we scholen om te kiezen voor **basisopties** en niet voor pakketten. De ruime observatie voor leerlingen staat centraal binnen de basisopties en daarom kiezen we vanuit OVSG ervoor om **leerplandoelstellingen te schrijven per basisoptie**.

Een school kan kiezen om voor een basisoptie één of meer pakketten te organiseren. Onder pakket wordt begrepen: één of meerdere vakken waarmee de doelen van de overeenstemmende basisoptie worden

¹ Artikel 15, §1, 8° Codex secundair onderwijs.

² Codex Secundair Onderwijs van 17 december 2010, zoals gewijzigd, art. 3,3°

³ Besluit van de Vlaamse regering houdende sommige maatregelen betreffende de modernisering van het secundair onderwijs (1 juni 2018), art. 1§2.

gerealiseerd⁴. Voor het tweede leerjaar B kan een leerling maximaal drie basisopties, en indien van toepassing drie pakketten combineren voor in het totaal **10 lesuren**.

Een basisoptie (dit geldt niet voor een pakket) wordt gerealiseerd via maximaal drie, in functie van de basisoptie samenhangende, vakken op de lessentabel; die vakken kunnen zowel dezelfde als andere zijn dan de vakken waarmee de basisvorming wordt gerealiseerd. Een pakket is een specifieke context om de doelen van de overeenstemmende basisoptie te realiseren; vandaar dat er mag van uitgegaan worden dat het aantal vakken van een pakket sowieso beperkt zal zijn⁵.

De toelatingsvoorwaarden voor de opstroomoptie⁶ zijn:

- Leerlingen die in 1B met vrucht geslaagd zijn
- Leerlingen die in 1A met vrucht geslaagd zijn
- Uiterlijk op 31/12 na aanvang van het schooljaar de leeftijd van 14 jaar bereikt hebben
- Leerlingen die tijdens het schooljaar overgaan van het tweede leerjaar A naar het tweede leerjaar B op voorwaarde van een gunstige beslissing van de toelatingsklassenraad.

Het leerplan voor de opstroomoptie bevat één **leerplandoelstelling**:

“De leerlingen bereiken in voldoende mate de doelen van de basisvorming van de A-stroom.”

De **leerplandoelstelling** voor de opstroomoptie bevat de inhoudelijke eindtermen uit de basisvorming A-stroom (die verschillend zijn van de eindtermen B-stroom). Het leerplan van de opstroom is net zoals de basisvorming opgebouwd op basis van de 16 sleutelcompetenties.

1. Competenties op het vlak van lichamelijk, geestelijk en emotioneel bewustzijn/gezondheid
2. Competenties in het Nederlands
3. Competenties in andere talen
4. Digitale competentie en mediawijsheid
5. Sociaal-relatieve competenties
6. Competenties inzake wiskunde, exacte wetenschappen en technologie
7. Burgerschapscompetenties met inbegrip van competenties inzake samenleven
8. Competenties met betrekking tot historisch bewustzijn
9. Competenties met betrekking tot ruimtelijk bewustzijn
10. Competenties inzake duurzaamheid
11. Economische en financiële competenties
12. Juridische competenties
13. Leercompetenties met inbegrip van onderzoekscompetenties, innovatiedenken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeemdenken, informatieverwerking en samenwerken
14. Zelfbewustzijn en zelfexpressie, zelfsturing en wendbaarheid
15. Ontwikkeling van initiatief, ambitie, ondernemingszin en loopbaancompetenties
16. Cultureel bewustzijn en culturele expressie

⁴ Decreet moderniseringso, art. 11.

⁵ SO 64. De structuur en organisatie van het voltijds secundair onderwijs zijn gebaseerd op de [codex secundair onderwijs](#) en [het besluit van de Vlaamse Regering van 19/07/2002](#) betreffende de organisatie van het voltijds secundair onderwijs

⁶ SO 64. De structuur en organisatie van het voltijds secundair onderwijs zijn gebaseerd op de [codex secundair onderwijs](#) en [het besluit van de Vlaamse Regering van 19/07/2002](#) betreffende de organisatie van het voltijds secundair onderwijs

Binnen de sleutelcompetenties wordt er decretaal ook een onderscheid gemaakt tussen transversale sleutelcompetenties en inhoudelijke sleutelcompetenties⁷.

Binnen de opstroomoptie liggen er heel wat oefenkansen om de transversale eindtermen te koppelen aan de inhoudelijke eindtermen. Waar mogelijk kunnen leerkrachten dit vrij doen. Echter, voor de opstroomoptie worden enkel die eindtermen opgenomen die verschillend zijn van de basisvorming van de B-stroom. Dit betekent dat de transversale eindtermen niet expliciet opgenomen worden, maar enkel de inhoudelijke eindtermen van de basisvorming van de A-stroom.

Om de consistentie en coherentie van de eindtermen over de verschillende graden heen te bewaken, werden er per sleutelcompetentie bouwstenen afgebakend. Deze bouwstenen geven inhoudelijke richting aan de verschillende graden van het secundair onderwijs, maar dragen geen niveau in zich. De concrete invulling van de sleutelcompetenties wordt bepaald in de eindtermen per stroom (1ste graad) of per finaliteit (2^e en 3de graad).

We nemen de eindtermen letterlijk over, om transparantie te garanderen voor alle stakeholders. We vertrekken vanuit het curriculum dossier en ordenen op basis van de 16 decretaal vastgelegde sleutelcompetenties.

- **Eindtermen** zijn minimumdoelen die noodzakelijk en bereikbaar zijn voor een bepaalde leerlingenpopulatie. Met minimumdoelen wordt bedoeld: een minimum aan kennis, inzicht, vaardigheden en attitudes die bereikbaar en noodzakelijk geacht worden voor een bepaalde leerlingenpopulatie. Elke school heeft de maatschappelijke opdracht om de eindtermen op populatieniveau bij de leerlingen te bereiken. In het leerplan worden eindtermen telkens in een **blauw kader** geplaatst.
- **Attitudinale eindtermen** worden bij de leerlingen nagestreefd en worden aangeduid met een 'a'. De attitudinale eindtermen worden in **het oranje** geplaatst.

Gezien het specifieke karakter van de opstroomoptie is het bereiken van de eindtermen van de basisvorming van de eerste graad A de hoofddoelstelling van deze basisoptie. Omdat leerlingen na de opstroomoptie kunnen instromen in een studierichting binnen de finaliteit doorstroom of dubbele finaliteit (of arbeidsmarktfinaliteit), krijgt het breed verkennen van de eigen mogelijkheden en interesses in verschillende domeinen in functie van het maken van een doordachte studiekeuze binnen deze basisoptie bijkomende aandacht. Vanuit OVSG adviseren we dan ook dat binnen de basisoptie er ook ruimte wordt voorzien voor de leerlingen om binnen hun mogelijkheden en interesses de verschillende domeinen te verkennen. Dit kan deel uitmaken van het differentiatiegedeelte in functie van doorstroom naar de tweede graad.

Vanuit OVSG willen we de opstroomoptie benaderen vanuit een positieve invalshoek. De leerlingen die kiezen voor de basisoptie opstroom moeten dit als een bewuste keuze zien. Het advies van de klassenraden is hier uiterst belangrijk.

De rol van de begeleidende klassenraad is van essentieel belang. Om de leerlingen zo gericht mogelijk te ondersteunen bij de realisatie van de doelen is een intensieve samenwerking met de leerkrachten van de basisvorming cruciaal. Een gezamenlijk uitgewerkt plan van aanpak op basis van de beginsituatie van de leerlingengroep vormt hierbij een krachtig instrument om het curriculum te realiseren. Zowel het opmaken, als het opvolgen, evalueren en bijsturen van dit plan van aanpak zijn belangrijke taken van de begeleidende klassenraad.

⁷ Memorie van toelichting <https://www.vlaanderen.be/fr/nbwa-news-message-document/document/09013557802465bc>

3. Leerplandoel 1: De leerlingen bereiken in voldoende mate de doelen van de basisvorming van de A-stroom

3.1. Competenties op het vlak van lichamelijk, geestelijk en emotioneel bewustzijn/gezondheid

3.1.1. Een gezonde levensstijl opbouwen, onderhouden en versterken

3.1.2. Een fysiek actieve levensstijl opbouwen, onderhouden en versterken

3.2. Competenties in het Nederlands

De eindtermen onder de sleutelcompetenties ‘Leercompetenties met inbegrip van onderzoekscompetenties, innovatiedenken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeemdenken, informatieverwerking en samenwerken’, ‘Digitale competentie en mediawijsheid’ met uitzondering van eindtermen 4.3 en 4.4, ‘Ontwikkeling van initiatief, ambitie, ondernemingszin en loopbaancompetenties’ en ‘Sociaal-relatieve competenties’ maken integraal deel uit van de sleutelcompetentie ‘Competenties in het Nederlands’.

3.2.1. Het Nederlands receptief, productief en interactief, zowel mondeling als schriftelijk gebruiken als communicatiemiddel in relevante situaties.

ET 2.2	De leerlingen bepalen het onderwerp en de globale inhoud van geschreven en gesproken teksten in functie van doelgerichte informatieverwerking en communicatie.
KENNIS	
Feitenkennis	Woordenschat: frequente woorden, eenvoudig figuurlijk taalgebruik
Conceptuele kennis	Tekststructuur, titels, benadrukte woorden, lay-out, afbeeldingen, structuuraanduiders (signaalwoorden en verwijswaarden)
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Strategieën: tekststructuur gebruiken, structuuraanduiders gebruiken, titels en benadrukte woorden herkennen, rekening houden met lees- en luisterdoel, voorkennis activeren, visuele ondersteunende elementen gebruiken, inhoud voorspellen, vragen stellen, tussentijds samenvatten, talige hulpmiddelen gebruiken, de vermoedelijke betekenis van onbekende woorden afleiden uit de context, de vermoedelijke betekenis van onbekende woorden afleiden via taalverwantschap - Functioneel gebruik van elementen uit eindterm 2.9
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	

Met inbegrip van tekstkenmerken

- * Eenvoudige, herkenbare structuur, expliciet aangegeven bij teksten met minder samenhang
 - * Lage tot gemiddelde informatiedichtheid
 - * Voornamelijk Standaardnederlands, eenvoudig figuurlijk taalgebruik, voornamelijk frequente woorden
 - * Grote samenhang
 - * Concrete inhoud
 - * Eenvoudige zinsbouw
 - * Tekstsoorten: informatief, persuasief, opiniërend, prescriptief, narratief (bijkomend voor schriftelijke receptie)
 - * Duidelijke lay-out
- (bijkomend voor mondelinge receptie)
- * Normaal spreektempo

ET 2.3	De leerlingen bepalen wat de hoofdgedachte en de hoofdpunten zijn in geschreven en gesproken teksten in functie van doelgerichte informatieverwerking en communicatie.
KENNIS	
Feitenkennis	Woordenschat: frequente woorden, eenvoudig figuurlijk taalgebruik.
Conceptuele kennis	Tekststructuur, titels, benadrukte woorden, lay-out, afbeeldingen, structuuraanduiders (signaalwoorden en verwijswaarden).
Procedurele kennis	- Strategieën: tekststructuur, structuuraanduiders, titels en benadrukte woorden herkennen, rekening houden met lees- en luisterdoel, voorkennis activeren, visuele ondersteunende elementen gebruiken, inhoud voorspellen, vragen stellen, tussentijds samenvatten, talige hulpmiddelen gebruiken, de vermoedelijke betekenis van onbekende woorden afleiden uit de context, de vermoedelijke betekenis van onbekende woorden afleiden via taalverwantschap, hoofd- en bijzaken onderscheiden, de gedachtegang reconstrueren - Functioneel gebruik van elementen uit eindterm 2.9
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Psychomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
<p>Met inbegrip van tekstkenmerken</p> <ul style="list-style-type: none"> * Eenvoudige, herkenbare structuur, expliciet aangegeven bij teksten met minder samenhang * Lage tot gemiddelde informatiedichtheid * Voornamelijk Standaardnederlands, eenvoudig figuurlijk taalgebruik, voornamelijk frequente woorden * Grote samenhang * Concrete inhoud * Eenvoudige zinsbouw * Tekstsoorten: informatief, persuasief, opiniërend, prescriptief, narratief (bijkomend voor schriftelijke receptie) * Duidelijke lay-out (bijkomend voor mondelinge receptie) * Normaal spreektempo 	

ET 2.4 De leerlingen selecteren relevante informatie in geschreven en gesproken teksten in functie van doelgerichte informatieverwerking en communicatie.	
KENNIS	
Feitenkennis	Woordenschat: frequente woorden, eenvoudig figuurlijk taalgebruik.
Conceptuele kennis	Tekststructuur, titels, benadrukte woorden, lay-out, afbeeldingen, structuuraanduiders (signaalwoorden en verwijswaarden).
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Strategieën: tekststructuur, structuuraanduiders, titels en benadrukte woorden herkennen, rekening houden met lees- en luisterdoel, voorkennis activeren, visuele ondersteunende elementen gebruiken, inhoud voorspellen, vragen stellen, talige hulpmiddelen gebruiken, de vermoedelijke betekenis van onbekende woorden afleiden uit de context, de vermoedelijke betekenis van onbekende woorden afleiden via taalverwantschap - Functioneel gebruik van elementen uit eindterm 2.9
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.

Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
<p>Met inbegrip van tekstkenmerken</p> <ul style="list-style-type: none"> * Eenvoudige, herkenbare structuur, expliciet aangegeven bij teksten met minder samenhang * Lage tot gemiddelde informatiedichtheid * Voornamelijk Standaardnederlands, eenvoudig figuurlijk taalgebruik, voornamelijk frequente woorden * Grote samenhang * Concrete inhoud * Eenvoudige zinsbouw * Tekstsoorten: informatief, persuasief, opiniërend, prescriptief, narratief (bijkomend voor schriftelijke receptie) * Duidelijke lay-out (bijkomend voor mondelinge receptie) * Normaal spreektempo 	

ET 2.5	De leerlingen nemen eenvoudige notities bij het lezen en beluisteren van teksten in functie van doelgerichte informatieverwerking en communicatie.
KENNIS	
Feitenkennis	Woordenschat: frequente woorden, eenvoudig figuurlijk taalgebruik.
Conceptuele kennis	Tekststructuur, titels, benadrukte woorden, notities, lay-out, afbeeldingen, structuuraanduiders (signaalwoorden en verwijswaarden).
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Strategieën: tekststructuur, structuuraanduiders, titels en benadrukte woorden herkennen, afkortingen, symbolen en telegramstijl gebruiken, rekening houden met lees- en luisterdoel, voorkennis activeren, visuele ondersteunende elementen gebruiken, de vermoedelijke betekenis van onbekende woorden afleiden uit de context, de vermoedelijke betekenis van onbekende woorden afleiden via taalverwantschap - Functioneel gebruik van elementen uit eindterm 2.9
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	

Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

MET INBEGRIIP VAN CONTEXT

Met inbegrip van kenmerken beluisterde en gelezen teksten

- * Eenvoudige, herkenbare, expliciet aangegeven structuur
- * Lage tot gemiddelde informatiedichtheid
- * Voornamelijk Standaardnederlands, eenvoudig figuurlijk taalgebruik, voornamelijk frequente woorden
- * Grote samenhang
- * Concrete inhoud
- * Eenvoudige zinsbouw
- * Tekstsoorten: informatief, persuasief, opiniërend, prescriptief, narratief
(bijkomend voor schriftelijke receptie)
- * Duidelijke lay-out
(bijkomend voor mondelinge receptie)
- * Normaal spreektempo

Met inbegrip van kenmerken notities

- * De notities zijn gerelateerd aan de inhoud van de beluisterde of gelezen teksten

ET 2.6	De leerlingen produceren schriftelijke en mondelinge teksten in functie van doelgerichte communicatie.
KENNIS	
Feitenkennis	- Woordenschat: frequente woorden, eenvoudig figuurlijk taalgebruik.
Conceptuele kennis	- Tekststructuur, titels, benadrukte woorden, lay-out, afbeeldingen, structuuraanduiders (signaalwoorden en verwijswaarden) - Taalgedragsconventies en registers - Effecten van non-verbaal gedrag (mondelinge productie)
Procedurele kennis	- Strategieën: tekststructuur, lay-out, structuuraanduiders, titels en benadrukte woorden gebruiken, rekening houden met spreek- en schrijfdool, voorkennis activeren, rekening houden met ontvanger (zoals het gepast inzetten van lichaamstaal), talige hulpmiddelen gebruiken

	<ul style="list-style-type: none"> - Gebruik van taalgedragsconventies en registers - Functioneel gebruik van elementen uit eindterm 2.9
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau creëren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
<p>Met inbegrip van tekstkenmerken</p> <ul style="list-style-type: none"> * Eenvoudige, herkenbare tekststructuur * Redelijk herkenbare samenhang * Concrete inhoud * Gepast register (afgestemd op doel en doelpubliek) * Tekstsoorten: informatief, persuasief, opiniërend, prescriptief, narratief (bijkomend voor schriftelijke productie) * Verzorgd taalgebruik met aandacht voor woordkeuze, spelling, zinsbouw, interpunctie, Standaardnederlands, helderheid, adequaatheid, vormcorrectheid en vlotheid * Verzorgde, gepaste lay-out (bijkomend voor mondelinge productie) * Verzorgd taalgebruik met aandacht voor uitspraak, woordkeuze, zinsbouw, Standaardnederlands, helderheid, adequaatheid, correctheid en vlotheid * Gepaste, niet-storende lichaamstaal 	

ET 2.7	De leerlingen drukken zich op een creatieve manier uit.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	
Procedurele kennis	Eenvoudige technieken om creatief met taal om te gaan zoals lay-out, rijm en ritme.

Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau creëren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 2.8	De leerlingen nemen deel aan schriftelijke en mondelinge interactie in functie van doelgerichte communicatie.
KENNIS	
Feitenkennis	Zie opsomming bij eindtermen 2.2 t.e.m. 2.4 en eindterm 2.6
Conceptuele kennis	Zie opsomming bij eindtermen 2.2 t.e.m. 2.4 en eindterm 2.6
Procedurele kennis	- Strategieën (bijkomend t.o.v. de strategieën opgesomd bij eindtermen 2.2 t.e.m. 2.4 en eindterm 2.6): rekening houden met doel interactie, inspelen op wat de ander zegt of schrijft, de ander laten uitspreken, op een gepaste manier het woord vragen of nemen, elementen van lichaamstaal en intonatie herkennen en zelf inzetten, het register afstemmen op de gesprekspartner/correspondent Zie opsomming bij eindtermen 2.2 t.e.m. 2.4 en eindterm 2.6
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau creëren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	

Met inbegrip van tekstkenmerken

* Zie opsomming bij eindtermen 2.2 t.e.m. 2.4 en eindterm 2.6

3.2.2. Kenmerken en principes van het Nederlands begrijpen om ze in te zetten bij het communiceren.

ET 2.9	De leerlingen gebruiken het inzicht in de belangrijkste regels en kenmerken van het Standaardnederlands als taalsysteem ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.
KENNIS	
Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> - Samenstellingen en afleidingen: voorvoegsel, achtervoegsel, meervoud/enkelvoud, verkleinwoord, stam, uitgang - Werkwoordstijden: onvoltooid tegenwoordige tijd, voltooid tegenwoordige tijd, onvoltooid verleden tijd, voltooid verleden tijd, onvoltooid toekomstige tijd - Woordsoorten: zelfstandig naamwoord, bijvoeglijk naamwoord, werkwoord, voornaamwoord (zelfstandig, bijvoeglijk, wederkerend, wederkerig, onbepaald, persoonlijk, bezittelijk, betrekkelijk, aanwijzend, vragend), lidwoord (bepaald, onbepaald, ontkennend), voegwoord, voorzetsel, telwoord (bepaald, onbepaald, hoofdtelwoord, rangtelwoord), bijwoord, tussenwerpsel - Zinsdelen: onderwerp, persoonsvorm, gezegde, lijdend voorwerp, meewerkend voorwerp, voorzetselvoorwerp, handelend voorwerp, bijwoordelijke bepaling - Zinssoorten: ontkennende/bevestigende zinnen, mededelende/vragende/bevelende/uitroepende zinnen, actieve en passieve zinnen, enkelvoudige en samengestelde zinnen (onderschikking en nevenschikking) - Betekenisrelaties: synoniem, homoniem, letterlijk/figuurlijk - Beeldspraak en vergelijking
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Onderscheid klank- en schriftbeeld - Samenstellingen en afleidingen: voorvoegsel, achtervoegsel, meervoud/enkelvoud, verkleinwoord, stam, uitgang - Werkwoordstijden: onvoltooid tegenwoordige tijd, voltooid tegenwoordige tijd, onvoltooid verleden tijd, voltooid verleden tijd, onvoltooid toekomstige tijd - Woordsoorten: zelfstandig naamwoord, bijvoeglijk naamwoord, werkwoord, voornaamwoord (zelfstandig, bijvoeglijk, wederkerend, wederkerig, onbepaald, persoonlijk, bezittelijk, betrekkelijk, aanwijzend, vragend), lidwoord (bepaald, onbepaald, ontkennend), voegwoord, voorzetsel, telwoord (bepaald, onbepaald, hoofdtelwoord, rangtelwoord), bijwoord, tussenwerpsel - Zinsdelen: onderwerp, persoonsvorm, gezegde, lijdend voorwerp, meewerkend voorwerp, voorzetselvoorwerp, handelend voorwerp, bijwoordelijke bepaling - Zinssoorten: ontkennende/bevestigende zinnen, mededelende/vragende/bevelende/uitroepende zinnen, actieve en passieve zinnen, enkelvoudige en samengestelde zinnen (onderschikking en nevenschikking) - Betekenisrelaties: synoniem, homoniem, letterlijk/figuurlijk - Beeldspraak en vergelijking
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Spelling van woorden met vast woordbeeld: klankzuivere woorden en hoogfrequente niet-klankzuivere woorden - Spelling van woorden met veranderlijk woordbeeld: werkwoorden, klinker in open/gesloten lettergreep, verdubbeling medeklinker, niet-klankzuivere eindletter

	<ul style="list-style-type: none"> - Hoofdletters - Interpunctietekens: punt, komma, vraagteken, uitroepteken, dubbele punt, spatie, aanhalingsteken - Congruentie - Diakritische tekens: trema, koppelteken en apostrof - Uitspraaktekens zoals accenttekens
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 2.10	De leerlingen gebruiken kenmerken, mogelijkheden en principes van het Standaardnederlands als communicatiemiddel in functie van doelgerichte communicatie.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Tekststructuur - Communicatiemodel: zender, boodschap, ontvanger, kanaal, context, doel - Taalhandelingen zoals beweren, meedelen, beloven, om informatie vragen, verzoeken, zich verontschuldigen, waarschuwen, groeten, bedanken - Taalgedragsconventies en registers - Overeenkomsten en verschillen tussen standaardtaal, regionale en sociale taalvariëteiten in het Nederlands
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Gebruik van tekststructuur - Gebruik van communicatiemodel: zender, boodschap, ontvanger, kanaal, context, doel - Gebruik van taalhandelingen zoals beweren, meedelen, beloven, om informatie vragen, verzoeken, zich verontschuldigen, waarschuwen, groeten, bedanken - Gebruik van taalgedragsconventies en registers - Gebruik van compenserende strategieën bij falende communicatie

Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

3.2.3. Inzicht hebben in taal, in het bijzonder het Nederlands, als exponent en deel van een cultuur en een maatschappij.

3.2.4. Literatuur in het Nederlands beleven.

ET 2.13	De leerlingen verwoorden hun gedachten en gevoelens bij het lezen en beluisteren van fictionele teksten met een literaire inslag met ondersteuning van elementaire literaire en narratieve concepten.
KENNIS	
Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> - Onderscheid fictie en non-fictie - Artistiek-literaire teksten - Personages, verhaallijn, tijd, ruimte - Functioneel gebruik van elementen uit eindtermen 2.2 t.e.m. 2.4 en eindterm 2.6
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Onderscheid fictie en non-fictie - Artistiek-literaire teksten - Personages, verhaallijn, tijd, ruimte - Functioneel gebruik van elementen uit eindtermen 2.2 t.e.m. 2.4 en eindterm 2.6
Procedurele kennis	Functioneel gebruik van elementen uit eindtermen 2.2 t.e.m. 2.4 en eindterm 2.6
Metacognitieve kennis	Eigen gedachten en gevoelens.
DIMENSIE EINDTERM	

Cognitieve dimensie	beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	Reageren op opvattingen, gedrag, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën ...

3.3. Competenties in andere talen

De eindtermen onder de sleutelcompetenties 'Leercompetenties met inbegrip van onderzoekscompetenties, innovatiedenken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeemdenken, informatieverwerking en samenwerken', 'Digitale competentie en mediawijsheid' met uitzondering van eindtermen 4.3 en 4.4, 'Ontwikkeling van initiatief, ambitie, ondernemingszin en loopbaancompetenties' en 'Sociaal-relatieve competenties' maken integraal deel uit van de sleutelcompetentie 'Competenties in andere talen'.

De eindterm onder deze sleutelcompetentie moeten zowel voor Frans als voor Engels worden gerealiseerd.

3.3.1. Vreemde talen receptief, productief en interactief, zowel mondeling als schriftelijk gebruiken als communicatiemiddelen in relevante situaties.

ET 3.2	De leerlingen bepalen het onderwerp en de globale inhoud van geschreven en gesproken teksten in functie van doelgerichte communicatie.
KENNIS	
Feitenkennis	Woordenschat: elementair repertoire bestaande uit frequente woorden, woordcombinaties en vaste uitdrukkingen
Conceptuele kennis	Tekststructuur, titels, benadrukte woorden, lay-out, afbeeldingen, structuuraanduiders (signaalwoorden en verwijswaarden)
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Strategieën: tekststructuur, structuuraanduiders, titels en benadrukte woorden herkennen, rekening houden met lees- en luisterdoel, voorkennis activeren, visuele ondersteunende elementen gebruiken, inhoud voorspellen, vragen stellen, de vermoedelijke betekenis van onbekende woorden afleiden uit de context, de vermoedelijke betekenis van onbekende woorden afleiden via taalverwantschap, talige hulpmiddelen gebruiken - Functioneel gebruik van elementen uit eindterm 3.7
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

MET INBEGRIIP VAN CONTEXT

Met inbegrip van tekstkenmerken

- * Eenvoudige, herkenbare tekststructuur
- * Lage informatiedichtheid
- * Elementaire woordenschat bestaande uit hoofdzakelijk frequente woorden, woordcombinaties en vaste uitdrukkingen
- * Grote samenhang
- * Concrete inhoud
- * Eenvoudige zinsbouw
- * Beperkte lengte
- * Tekstsoorten: informatief, opiniërend, prescriptief en narratief
(bijkomend voor schriftelijke receptie)
- * Duidelijke lay-out
(bijkomend voor mondelinge receptie)
- * Geen of weinig achtergrondruis
- * Normaal spreektempo met pauzes
- * Ondersteunende maar natuurlijke intonatie
- * Heldere uitspraak, duidelijke articulatie
- * Eventueel met visuele ondersteuning
- * Eventueel met ondersteuning van non-verbaal gedrag

ET 3.3	De leerlingen bepalen wat de hoofdgedachte en de hoofdpunten zijn in geschreven en gesproken teksten in functie van doelgerichte communicatie.
KENNIS	
Feitenkennis	- Woordenschat: elementair repertoire bestaande uit frequente woorden, woordcombinaties en vaste uitdrukkingen
Conceptuele kennis	Tekststructuur, titels, benadrukte woorden, lay-out, afbeeldingen, structuuraanduiders (signaalwoorden en verwijswaarden)
Procedurele kennis	- Strategieën: tekststructuur, structuuraanduiders, titels en benadrukte woorden herkennen, rekening houden met lees- en luisterdoel, voorkennis activeren, visuele ondersteunende elementen gebruiken, inhoud voorspellen, vragen stellen, hoofd- en bijzaken onderscheiden, de vermoedelijke betekenis van onbekende woorden afleiden uit de context, de vermoedelijke betekenis van onbekende woorden afleiden via taalverwantschap, talige hulpmiddelen gebruiken, gedachtegang reconstrueren - Functioneel gebruik van elementen uit eindterm 3.7

Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIJ VAN CONTEXT	
<p>Met inbegrip van tekstkenmerken</p> <ul style="list-style-type: none"> * Eenvoudige, herkenbare tekststructuur * Lage informatiedichtheid * Elementaire woordenschat bestaande uit hoofdzakelijk frequente woorden, woordcombinaties en vaste uitdrukkingen * Grote samenhang * Concrete inhoud * Eenvoudige zinsbouw * Beperkte lengte * Tekstsoorten: informatief, opiniërend, prescriptief en narratief (bijkomend voor schriftelijke receptie) * Duidelijke lay-out (bijkomend voor mondelinge receptie) * Geen of weinig achtergrondruis * Normaal spreektempo met pauzes * Ondersteunende maar natuurlijke intonatie * Heldere uitspraak, duidelijke articulatie * Eventueel met visuele ondersteuning * Eventueel met ondersteuning van non-verbaal gedrag 	

ET 3.4 De leerlingen selecteren relevante informatie in geschreven en gesproken teksten in functie van doelgerichte communicatie.	
KENNIS	
Feitenkennis	Woordenschat: elementair repertoire bestaande uit frequente woorden, woordcombinaties en vaste uitdrukkingen
Conceptuele kennis	Tekststructuur, titels, benadrukte woorden, lay-out, afbeeldingen, structuuraanduiders (signaalwoorden en verwijswaarden)
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Strategieën: tekststructuur, structuuraanduiders, titels en benadrukte woorden herkennen, rekening houden met lees- en luisterdoel, voorkennis activeren, visuele ondersteunende elementen gebruiken, inhoud voorspellen, vragen stellen, de vermoedelijke betekenis van onbekende woorden afleiden uit de context, de vermoedelijke betekenis van onbekende woorden afleiden via taalverwantschap, talige hulpmiddelen gebruiken - Functioneel gebruik van elementen uit eindterm 3.7
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
Met inbegrip van tekstkenmerken <ul style="list-style-type: none"> * Eenvoudige, herkenbare tekststructuur * Lage informatiedichtheid * Elementaire woordenschat bestaande uit hoofdzakelijk frequente woorden, woordcombinaties en vaste uitdrukkingen * Grote samenhang * Concrete inhoud * Eenvoudige zinsbouw * Beperkte lengte * Tekstsoorten: informatief, opiniërend, prescriptief en narratief (bijkomend voor schriftelijke receptie) * Duidelijke lay-out 	

(bijkomend voor mondelinge receptie)

- * Geen of weinig achtergrondruis
- * Normaal spreektempo met pauzes
- * Ondersteunende maar natuurlijke intonatie
- * Heldere uitspraak, duidelijke articulatie
- * Eventueel met visuele ondersteuning
- * Eventueel met ondersteuning van non-verbaal gedrag

ET 3.5 De leerlingen produceren schriftelijke en mondelinge teksten in functie van doelgerichte communicatie.	
KENNIS	
Feitenkennis	Woordenschat: elementair repertoire bestaande uit frequente woorden, woordcombinaties en vaste uitdrukkingen die toelaten te voldoen aan elementaire communicatiebehoeften
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Tekststructuur, titels, benadrukte woorden, lay-out, afbeeldingen, structuuraanduiders (signaalwoorden en verwijswaarden) - Effecten van non-verbaal gedrag (mondelinge productie) - Taalgedragsconventies en registers
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Strategieën: tekststructuur, lay-out, structuuraanduiders, titels en benadrukte woorden gebruiken, rekening houden met spreek- en schrijfdooel, voorkennis activeren, rekening houden met ontvanger (zoals het gepast inzetten van lichaamstaal), talige hulpmiddelen gebruiken - Gebruik van taalgedragsconventies en registers - Functioneel gebruik van elementen uit eindterm 3.7
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau creëren
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	

Met inbegrip van tekstkenmerken

- * Verzorgd taalgebruik met aandacht voor adequaatheid, vormcorrectheid en vlotheid
- * Beheersing van een elementair lexicaal repertoire bestaande uit frequente woorden, woordcombinaties en vaste uitdrukkingen die volstaan om te voldoen aan elementaire communicatiebehoeften
- * Beheersing van bepaalde eenvoudige grammaticale constructies, ondanks het stelselmatig maken van elementaire fouten; begrip van boodschap door ontvanger komt meestal niet in het gedrang
- * Gebruik van hoogfrequente signaalwoorden (chronologisch verloop, opsomming, oorzaak en tegenstelling)
- * Eenvoudige, gepaste tekststructuur
- * Redelijk herkenbare samenhang
- * Concrete inhoud
- * Gepast register (afgestemd op doel en doelpubliek)
- * Beperkte lengte
- * Tekstsoorten: informatief, opiniërend en prescriptief (bijkomend voor schriftelijke productie)
- * Duidelijke, gepaste lay-out
- * Redelijk correcte orthografische beheersing van frequente woorden uit het aangeleerde lexicale repertoire (bijkomend voor mondelinge productie)
- * Gepaste, niet storende lichaamstaal
- * Uitspraak is over het algemeen voldoende helder om te worden verstaan ondanks een duidelijk accent, maar gesprekspartners zullen regelmatig om herhaling moeten vragen
- * Vrij gemakkelijk gebruik van frequente woorden, woordcombinaties en vaste uitdrukkingen, ondanks duidelijke aarzelingen en valse starts

ET 3.6	De leerlingen nemen deel aan schriftelijke en mondelinge interactie in functie van doelgerichte communicatie.
KENNIS	
Feitenkennis	Zie opsomming bij eindtermen 3.2 t.e.m. 3.5
Conceptuele kennis	Zie opsomming bij eindtermen 3.2 t.e.m. 3.5
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Strategieën (bijkomend t.o.v. de strategieën opgesomd bij eindtermen 3.2 t.e.m. 3.5): rekening houden met doel interactie, inspelen op wat de ander zegt of schrijft, vragen om hulp/opheldering (zoals trager spreken, herhalen, herformuleren) en zelf hulp/opheldering bieden, elementen van lichaamstaal en intonatie herkennen en zelf doelgericht inzetten - Zie opsomming bij eindtermen 3.2 t.e.m. 3.5

Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	beheersingsniveau creëren
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIJ VAN CONTEXT	
<p>Met inbegrip van tekstkenmerken</p> <p>* Zie opsomming bij eindtermen 3.2 t.e.m. 3.5</p> <p>* Gebruik van alledaagse taalgedragsconventies (aanspreken, begroeten, afscheid nemen, voorstellen, bedanken, uitnodigen, zich verontschuldigen, reageren op verontschuldigen) om zeer korte sociale contacten te leggen (bijkomend voor mondelinge interactie)</p> <p>* De communicatie is afhankelijk van herhaling (in trager tempo), herformulering en herstel; de bekwaamheid om zelfstandig het gesprek gaande te houden is niet vereist</p>	

3.3.2. Kenmerken en principes van vreemde talen begrijpen om ze in te zetten bij het communiceren.

ET 3.7	De leerlingen gebruiken het inzicht in de belangrijkste regels en kenmerken van vreemde talen als taalsystemen ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.
KENNIS ([F] = bijkomend/specifiek voor Frans; [E] = bijkomend/specifiek voor Engels)	
Feitenkennis	Betekenenissen van woorden uit een elementair repertoire
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Relatie klank- en schriftbeeld - Zelfstandige naamwoorden: getal, genus [F] - Lidwoorden: bepaald, onbepaald, samengetrokken [F], delend [F], vervanging door <i>de</i> na hoeveelheid en ontkenning [F] - Voornaamwoorden: persoonlijk (als onderwerp en als lijdend [F] en meewerkend [F] voorwerp), aanwijzend, bezittelijk, vragend - Frequentie hoofd- en rangtelwoorden - Bijvoeglijke naamwoorden: meervoud [F], vrouwelijk [F], <i>tout</i> [F], plaats, vergrotende trap, overtreffende trap

	<ul style="list-style-type: none"> - Werkwoorden: <i>indicatif</i> [F], <i>impératif</i> [F], <i>infinitif</i> [F], <i>conditionnel de politesse</i> [F]; <i>présent</i> [F], <i>passé récent</i> [F], <i>passé composé</i> [F], <i>imparfait</i> [F], <i>futur proche</i> [F], <i>futur simple</i> [F]; <i>infinitive</i> [E], <i>imperative</i> [E]; <i>present simple</i> [E], <i>present continuous</i> [E], <i>simple past</i> [E], <i>simple future</i> [E]; regelmatige (voor Frans op -ER, -IR, -RE) en frequente onregelmatige werkwoorden - Frequentie voorzetsels - Frequentie nevenschikkende en hoogfrequente onderschikkende voegwoorden - Frequentie bijwoorden - Zinsdelen: onderwerp, persoonsvorm, lijdend en meewerkend voorwerp - Ontkennende/bevestigende zinnen; mededelende/vragende/bevelende/uitroepende zinnen
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Uitspraak van klanken en klankencombinaties, gebruik van woordaccent, articulatie en intonatie - Zelfstandige naamwoorden: getal, genus [F] - Spelling van woorden uit een elementair repertoire - Congruentie: onderwerp-persoonsvorm, bijvoeglijk naamwoord-zelfstandig naamwoord [F] - Lidwoorden: bepaald, onbepaald, samengetrokken [F], delend [F], vervanging door <i>de</i> na hoeveelheid en ontkenning [F] - Voornaamwoorden: persoonlijk (als onderwerp en als lijdend [F] en meewerkend [F] voorwerp), aanwijzend, bezittelijk, vragend - Frequentie hoofd- en rangtelwoorden - Bijvoeglijke naamwoorden: meervoud [F], vrouwelijk [F], <i>tout</i> [F], plaats, vergrotende trap, overtreffende trap - Werkwoorden: <i>indicatif</i> [F], <i>impératif</i> [F], <i>infinitif</i> [F], <i>conditionnel de politesse</i> [F]; <i>présent</i> [F], <i>passé récent</i> [F], <i>passé composé</i> [F], <i>imparfait</i> [F], <i>futur proche</i> [F], <i>futur simple</i> [F]; <i>infinitive</i> [E], <i>imperative</i> [E]; <i>present simple</i> [E], <i>present continuous</i> [E], <i>simple past</i> [E], <i>simple future</i> [E]; regelmatige (voor Frans op -ER, -IR, -RE) en frequente onregelmatige werkwoorden - Frequentie voorzetsels - Frequentie nevenschikkende en hoogfrequente onderschikkende voegwoorden - Frequentie bijwoorden - Zinsdelen: onderwerp, persoonsvorm, lijdend en meewerkend voorwerp - Valentie van frequente werkwoorden [F] - Bouw van enkelvoudige en eenvoudige samengestelde zinnen (nevenschikking, onderschikking) - Ontkennende/bevestigende zinnen; mededelende/vragende/bevelende/uitroepende zinnen
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen
Pyschomotorische dimensie	

Affectieve dimensie	
---------------------	--

ET 3.8	De leerlingen gebruiken kenmerken, mogelijkheden en principes van vreemde talen als communicatiemiddelen in functie van doelgerichte communicatie.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Tekststructuur - Communicatiemodel: zender, boodschap, ontvanger, kanaal, context, doel - Taalgedragsconventies en registers
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Gebruik van tekststructuur - Gebruik van communicatiemodel: zender, boodschap, ontvanger, kanaal, context, doel - Gebruik van taalgedragsconventies en registers - Gebruik van compenserende strategieën bij falende communicatie
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

3.3.3. Inzicht hebben in vreemde talen als exponenten en delen van culturen en maatschappijen.

3.3.4. Literatuur in vreemde talen beleven.

ET 3.10	De leerlingen verwoorden hun gedachten en gevoelens bij het lezen en beluisteren van fictionele teksten met een literaire inslag.
----------------	--

KENNIS	
Feitenkennis	Functioneel gebruik van elementen uit eindterm 3.2 t.e.m. 3.5
Conceptuele kennis	Functioneel gebruik van elementen uit eindterm 3.2 t.e.m. 3.5
Procedurele kennis	Functioneel gebruik van elementen uit eindterm 3.2 t.e.m. 3.5
Metacognitieve kennis	Eigen gedachten en gevoelens
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	Reageren op opvattingen, gedrag, gebeurtenissen, informatie, taken, strategieën,...
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
<p>Met inbegrip van kenmerken van de gelezen of beluisterde teksten</p> <ul style="list-style-type: none"> * Hoofdzakelijk frequente woorden en woordcombinaties * Redelijk eenvoudige zinsbouw * Beperkte lengte <p>(bijkomend voor mondelinge receptie)</p> <ul style="list-style-type: none"> * Geen of weinig achtergrondruis (wel muziek) * Normaal spreektempo met pauzes * Ondersteunende intonatie * Heldere uitspraak, duidelijke articulatie * Eventueel met visuele ondersteuning * Eventueel met ondersteuning van non-verbaal gedrag 	

3.4. Competenties inzake wiskunde, exacte wetenschappen en technologie

De eindtermen onder de sleutelcompetenties 'Leercompetenties met inbegrip van onderzoekscompetenties, innovatiedenken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeemdenken, informatieverwerking en samenwerken', 'Digitale competentie en mediawijsheid', 'Ontwikkeling van initiatief, ambitie,

ondernemingszin en loopbaancompetenties' en 'Sociaal-relatieve competenties' maken integraal deel uit van de sleutelcompetentie 'Competenties inzake wiskunde, exacte wetenschappen en technologie'.

3.4.1. Inzicht ontwikkelen in en omgaan met getallen en hoeveelheden: getallenleer.

ET 6.1	De leerlingen voeren bewerkingen uit met natuurlijke, gehele en rationale getallen.
KENNIS	
Feitenkennis	Som, termen, verschil, product, factoren, quotiënt, deeltal, deler, rest, macht, grondtal, exponent, priemgetal
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Natuurlijke, gehele en rationale getallen - Machtsverheffing met gehele exponent, vierkantswortel, procent, kwadraat, kleinste gemene veelvoud, grootste gemene deler, absolute waarde - Schatting van uitkomst
Procedurele kennis	Bewerkingen en volgorde van bewerkingen met en zonder ICT. Bewerkingen zonder ICT zijn beperkt in omvang.
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

ET 6.2	De leerlingen gebruiken de eigenschappen, teken- en rekenregels van de bewerkingen om bewerkingen met natuurlijke, gehele en rationale getallen uit te voeren.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	- Eigenschappen, teken- en rekenregels van de bewerkingen met natuurlijke, gehele en rationale getallen

	<ul style="list-style-type: none"> - Uitbreiding van de natuurlijke getallen naar de gehele getallen en van de gehele getallen naar de rationale getallen - Verband tussen optellen en aftrekken - Verband tussen vermenigvuldigen en delen - Het omgekeerde en tegengestelde van een getal
Procedurele kennis	Bewerkingen en volgorde van bewerkingen met en zonder ICT. Bewerkingen zonder ICT zijn beperkt in omvang.
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

ET 6.3	De leerlingen ordenen natuurlijke, gehele en rationale getallen.
KENNIS	
Feitenkennis	Symbolen $<$, $>$, \leq , \geq , $=$
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Getallenas - Verband tussen decimale vorm, breuk en procent
Procedurele kennis	Omzetting tussen verschillende vormen van een getal met en zonder ICT
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.

Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

ET 6.4	De leerlingen passen benaderings-, afrondings- en schattingstechnieken toe bij het rekenen met getallen.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	Principe van benaderen, afronden en schatten
Procedurele kennis	Benaderings-, afrondings- en schattingstechnieken
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

3.4.2. Inzicht ontwikkelen in en omgaan met ruimte en vorm: meetkunde en metend rekenen.

ET 6.5 De leerlingen analyseren meetkundige relaties en eigenschappen van meetkundige objecten in het vlak.	
KENNIS	
Feitenkennis	Meetkundige objecten: punt, rechte, halfrechte, lijnstuk, hoek, vlakke figuur (driehoek, vierhoek, veelhoek, cirkel), diagonaal, bissectrice, hoogtelijn, middelloodlijn, zwaartelijn, straal, middellijn, overstaande hoek, nevenhoek, aanliggende hoek
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Meetkundige relaties: evenwijdige stand, loodrechte stand, symmetrie en congruentie in vlakke figuren - Classificatie van soorten driehoeken en vierhoeken - Meetkundige eigenschappen: de hoekensom in driehoeken en vierhoeken, eigenschappen van gelijkzijdige en gelijkbenige driehoeken, eigenschappen van zijden, hoeken en diagonalen in vierhoeken
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Meetkundige relaties: evenwijdige stand, loodrechte stand, symmetrie en congruentie in vlakke figuren - Classificatie van soorten driehoeken en vierhoeken - Meetkundige eigenschappen: de hoekensom in driehoeken en vierhoeken, eigenschappen van gelijkzijdige en gelijkbenige driehoeken, eigenschappen van zijden, hoeken en diagonalen in vierhoeken
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

ET 6.6 De leerlingen onderscheiden aan de hand van 2D- en 3D-voorstellingen meetkundige objecten in de ruimte.	
KENNIS	

Feitenkennis	Meetkundige objecten in de ruimte: snijdende, kruisende en evenwijdige rechten, ruimtefiguur (veelvlak (kubus, balk, piramide), bol, kegel, cilinder)
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Onderscheid tussen evenwijdige, snijdende en kruisende rechten - Onderscheid tussen ruimtefiguren en vlakke figuren - Principe van tweedimensionale voorstelling van een driedimensionale figuur: voor-, boven-, zijaanzicht, soorten perspectieven (zoals cavalièreperspectief) - Herkenning van symmetrie
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Onderscheid tussen evenwijdige, snijdende en kruisende rechten - Onderscheid tussen ruimtefiguren en vlakke figuren - Principe van tweedimensionale voorstelling van een driedimensionale figuur: voor-, boven-, zijaanzicht, soorten perspectieven (zoals cavalièreperspectief) - Herkenning van symmetrie
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

ET 6.7	De leerlingen stellen meetkundige objecten met gegeven eigenschappen in het vlak grafisch voor.
KENNIS	
Feitenkennis	Meetkundige objecten: punt, rechte, halfrechte, lijnstuk, hoek, vlakke figuur (driehoek, vierhoek, veelhoek, cirkel), diagonaal, bissectrice, hoogtelijn, middellloodlijn, zwaartelijn, straal, middellijn, overstaande hoek, nevenhoek, aanliggende hoek
Conceptuele kennis	- Meetkundige relaties: evenwijdige stand, loodrechte stand, symmetrie en congruentie in vlakke figuren

	- Meetkundige eigenschappen: eigenschappen van gelijkzijdige en gelijkbenige driehoeken, eigenschappen van zijden, hoeken en diagonalen in vierhoeken
Procedurele kennis	Grafisch voorstellen met geodriehoek, passer en liniaal en eenvoudige constructies met ICT
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

ET 6.8	De leerlingen verklaren het beeld van een vlakke figuur als resultaat van een verschuiving, spiegeling of rotatie.
KENNIS	
Feitenkennis	Rotatie, verschuiving, spiegeling, puntspiegeling, vector
Conceptuele kennis	- Meetkundige relaties: evenwijdige stand, loodrechte stand, symmetrie en congruentie in vlakke figuren - Eigenschappen van een verschuiving over een vector, een spiegeling om een as, een spiegeling om een punt, een rotatie over een hoek
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	

Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

ET 6.9	De leerlingen berekenen omtrek en oppervlakte van vlakke figuren en oppervlakte en inhoud van ruimtefiguren.
KENNIS	
Feitenkennis	Straal, grondvlak, hoogte, zijde, basis
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Omtrek en oppervlakte: driehoek, trapezium, parallellogram, ruit, rechthoek, vierkant en cirkel - Oppervlakte: kubus, balk - Inhoud: kubus, balk en cilinder
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Berekening omtrek en oppervlakte zonder formularium: driehoek, trapezium, parallellogram, ruit, rechthoek, vierkant en cirkel - Berekening oppervlakte zonder formularium: kubus, balk - Berekening inhoud zonder formularium: kubus, balk en cilinder
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	beheersingsniveau toepassen
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

3.4.3. Inzicht ontwikkelen in en omgaan met relatie en verandering: zoals algebra, analyse en discrete structuren.

ET 6.11	De leerlingen rekenen met lettervormen.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	Eigenschappen, reken- en tekenregels van bewerkingen
Procedurele kennis	- Optelling, vermenigvuldiging en vereenvoudiging van één-, twee- en drietermen - Uitwerking van merkwaardige producten tot een som: $(a+b)^2$ en $(a+b)(a-b)$
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

ET 6.12	De leerlingen gebruiken letters als onbekenden, als variabelen en voor veralgemeningen.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	Letter als onbekende, als variabele en als hulpmiddel voor veralgemeningen
Procedurele kennis	Getalwaarde van een algebraïsche uitdrukking met maximum 2 variabelen
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	

Cognitieve dimensie	beheersingsniveau toepassen
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

ET 6.13 De leerlingen analyseren recht- en omgekeerd evenredige verbanden tussen grootheden.	
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	- Representaties: tabel, grafiek en formule van recht- en omgekeerd evenredige grootheden - Evenredigheidsfactor
Procedurele kennis	- Representaties: tabel, grafiek en formule van recht- en omgekeerd evenredige grootheden - Evenredigheidsfactor
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

ET 6.14 De leerlingen stellen formules op die de regelmaat in eenvoudige patronen en schema's beschrijven.	
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	Formules als veralgemening
Procedurele kennis	Patroonherkenning en patroonbeschrijving a.d.h.v. een formule
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

ET 6.15 De leerlingen lossen vergelijkingen van de eerste graad op met één onbekende in de verzameling van de rationale getallen.	
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	- Onbekenden - Gelijkheid linker- en rechterlid
Procedurele kennis	Vergelijkingen van de eerste graad met één onbekende
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	

Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

3.4.4. Inzicht ontwikkelen in en omgaan met data en onzekerheid: zoals kansrekenen en statistiek.

ET 6.16	De leerlingen voeren een beschrijvend statistisch onderzoek uit met 20 à 25 zelf verzamelde, niet gegroepeerde gegevens van 1 grootheid.
KENNIS	
Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> - Mediaan, rekenkundig gemiddelde, modus - Variatiebreedte - Tabel met absolute frequenties - Staafdiagram, dotplot, cirkeldiagram, lijndiagram
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Mediaan, rekenkundig gemiddelde, modus - Variatiebreedte - Tabel met absolute frequenties - Staafdiagram, dotplot, cirkeldiagram, lijndiagram
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Mediaan, rekenkundig gemiddelde, modus - Variatiebreedte - Tabel met absolute frequenties - Staafdiagram, dotplot, cirkeldiagram, lijndiagram
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	beheersingsniveau toepassen

Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

3.4.5. Redeneringen opbouwen en abstraheren rekening houdend met de samenhang en structuur van wiskunde.

ET 6.17	De leerlingen geven een wiskundige redenering of een argumentatie van wiskundige eigenschappen.
KENNIS	
Feitenkennis	Symbolen: \Rightarrow en \Leftrightarrow
Conceptuele kennis	- Als dan-relatie (implicatie), equivalentie - Wiskundige eigenschappen uit de eindtermen van de eerste graad A-stroom zoals congruentiekenmerken ZZZ, ZHZ, HZH, ZHH, eigenschappen van transformaties, van driehoeken en vierhoeken, merkwaardige producten $(a+b)^2$ en $(a+b)(a-b)$, eenvoudige en concrete getalbewijzen
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau evalueren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

ET 6.18	De leerlingen voeren operaties met twee verzamelingen uit.
KENNIS	
Feitenkennis	$\cap, \cup, \setminus, \in, \notin, \subset, \not\subset$
Conceptuele kennis	Element, deelverzameling, doorsnede, unie, verschil
Procedurele kennis	Element, deelverzameling, doorsnede, unie, verschil
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

3.4.6. Modelleren en problemen oplossen door analyseren, (de)mathematiseren of aanwenden van heuristieken.

ET 6.19	De leerlingen lossen wiskundige problemen op door gebruik te maken van wiskundige kennis, vaardigheden en heuristieken.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	Wiskundige concepten uit de eindtermen van de eerste graad A-stroom
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Wiskundige vaardigheden uit de eindtermen van de eerste graad A-stroom - Toepassing van wiskundige heuristieken - Mathematiseren en demathematiseren - Invoering van een variabele

Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIJ VAN CONTEXT	
De eindterm wordt zowel met als zonder context gerealiseerd.	

3.4.7. Inzicht ontwikkelen in de bouw, structuur en eigenschappen van materie in levende en niet-levende systemen.

ET 6.20	De leerlingen brengen waarneembare fysische verschijnselen in verband met temperatuursveranderingen op basis van het deeltjesmodel.
KENNIS	
Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> - Aggregatietoestanden: vast, vloeibaar, gas - Faseovergangen: smelten, stollen, condenseren, verdampen, sublimeren, desublimeren
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Aggregatietoestanden: vast, vloeibaar, gas - Faseovergangen: smelten, stollen, condenseren, verdampen, sublimeren, desublimeren - Thermisch uitzetten en krimpen van stoffen - Deeltjesmodel - Temperatuur
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.

Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 6.21	De leerlingen onderscheiden zuivere stoffen en mengsels in authentieke contexten en op basis van het deeltjesmodel.
----------------	--

KENNIS	
---------------	--

Feitenkennis	Zuivere stof en mengsel
Conceptuele kennis	- Zuivere stof en mengsel - Deeltjesmodel
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	

DIMENSIE EINDTERM	
--------------------------	--

Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 6.22	De leerlingen lichten het onderscheid tussen een verandering van aggregatietoestand en een waarneembare chemische omzetting toe.
----------------	---

KENNIS	
---------------	--

Feitenkennis	- Aggregatietoestanden: vast, vloeibaar, gas - Faseovergangen: smelten, stollen, condenseren, verdampen, sublimeren, desublimeren
Conceptuele kennis	- Aggregatietoestanden: vast, vloeibaar, gas - Faseovergangen: smelten, stollen, condenseren, verdampen, sublimeren, desublimeren - Chemische omzetting

	- Atoom en molecule - Deeltjesmodel
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

3.4.8. Inzicht ontwikkelen in de verschijningsvormen van energie, de wisselwerking tussen materie onderling en met energie alsook de gevolgen ervan.

ET 6.23	De leerlingen analyseren energieomzettingen in levende en niet-levende systemen.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	- Energievormen: kinetische energie, chemische energie, elektrische energie, stralingsenergie, potentiële energie - Energieomzetting tussen bovenstaande energievormen - Fotosynthese
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	

Affectieve dimensie	
---------------------	--

ET 6.24	De leerlingen leiden de uitwerking van krachten af uit authentieke contexten.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Kracht als vector: grootte, richting, zin - Zwaartekracht, wrijvingskracht, trek- en duwkracht - Effecten: vervorming en verandering van de snelheid
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 6.25	De leerlingen onderzoeken het verband tussen snelheid, afstand en tijd.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	Snelheid als verhouding
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Meet- en berekenmethoden voor afstand en tijd - Gebruik van meetinstrumenten voor afstand en tijd zoals meetlint, digitale afstandsmeter, chronometer
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	

Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 6.26	De leerlingen leggen de verschillende transportmogelijkheden van thermische energie uit in authentieke contexten.
KENNIS	
Feitenkennis	Geleiding, convectie en straling
Conceptuele kennis	Transport van thermische energie: geleiding, convectie, straling
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 6.27	De leerlingen leggen de effecten van verschillende soorten stralingen uit in authentieke contexten.
KENNIS	
Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> - Zichtbare straling: licht - Onzichtbare straling: UV-straling, IR-straling, X-straling, microgolf straling, radioactieve straling
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Effecten van zichtbare straling - Effecten van de soorten onzichtbare straling
Procedurele kennis	

Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

3.4.9. Inzicht ontwikkelen in de basiseigenschappen van levende systemen.

ET 6.28	De leerlingen leggen de samenhang tussen de verschillende organisatieniveaus in een organisme uit met de cel als basiseenheid.
KENNIS	
Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> - Organisatieniveaus: cellen, weefsels, organen, stelsels - Onderdelen van een cel: celwand, celmembraan, celkern, bladgroenkorrels, mitochondriën, cytoplasma - Functie van de onderdelen van een cel
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Cel als basiseenheid - Organisatieniveau
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 6.29	De leerlingen leggen uit hoe stofomzettingen, stofuitwisselingen en energieomzettingen het functioneren van mens en dieren mogelijk maken.
KENNIS	
Feitenkennis	Belangrijkste organen van het ademhalingsstelsel, spijsverteringsstelsel, uitscheidingsstelsel en transportstelsel en hun ligging
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Stofomzetting - Stofuitwisseling - Energieomzetting - Transport in een organisme: ademhalingsstelsel, spijsverteringsstelsel, uitscheidingsstelsel, bloedsomloop
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Psychomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
Bij een beperkt aantal niet-verwante diersoorten	

ET 6.32	De leerlingen leggen het belang van fotosynthese uit inclusief de stofomzettingen, energieomzettingen en stofuitwisselingen.
KENNIS	
Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> - Algemene stofomzetting van het fotosyntheseproces - Delen van de plant betrokken bij het fotosyntheseproces: wortel, stengel, blad, huidmondje, bladgroenkorrels - Energieomzetting van lichtenergie naar chemische energie

Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Soorten energie: chemische energie en lichtenergie - Fotosynthese als energie- en materieomzetting - Autotrofe versus heterotrofe organismen
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen
b	
Affectieve dimensie	

ET 6.34	De leerlingen onderzoeken voor een biotoop de onderlinge afhankelijkheid van verschillende organismen en de rol van biotische en abiotische factoren.
KENNIS	
Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> - Producenten, consumenten, detrivoren, reducenten - Voorbeelden van biotische en abiotische factoren - Biodiversiteit
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Voedselrelaties - Voorstelling van voedselrelaties: voedselketen, voedselweb, voedselpiramide - Biotische en abiotische factoren - Biodiversiteit
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Gebruik van determineertabellen en -kaarten - Meetmethoden zoals voor temperatuur
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.

Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

3.4.10. Inzicht ontwikkelen in technische systemen en processen en hun relatie tot verschillende technologische domeinen en tot andere domeinen (wetenschappen, wiskunde ...).

ET 6.35	De leerlingen onderzoeken waarneembare eigenschappen van courante materialen en grondstoffen i.f.v. een technisch proces.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Waarneembare kenmerken van materialen en grondstoffen - Soorten materialen: metalen en niet- metalen, ferro- en non-ferrometalen, natuurlijke en kunstmatige materialen - Eigenschappen van materialen <ul style="list-style-type: none"> > Elektrisch zoals geleiding > Fysisch zoals dichtheid > Magnetisch zoals aantrekking en afstoting van ferromagnetische materialen > Mechanisch zoals elasticiteit, hardheid > Technologisch zoals vervormbaarheid
Procedurele kennis	Eenvoudige onderzoekstechnieken zoals uittrekken, onderdompelen, wegen
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	beheersingsniveau analyseren
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 6.36	De leerlingen onderzoeken principes van de bouw en werking van technische systemen, hun deelsystemen en onderdelen alsook hun onderlinge samenhang i.f.v. een technisch proces.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Technische systemen, hun deelsystemen en onderdelen: functie, werking en onderling relatie - Technische systemen m.b.t. volgende 5 ervaringsgebieden: <ul style="list-style-type: none"> > Constructie <ul style="list-style-type: none"> ▪ Stabiliteit, sterkte en stijfheid ▪ Verbindingen ▪ Krachten op een constructie > Transport <ul style="list-style-type: none"> ▪ Overbrengingen ▪ Transportmogelijkheden > Energie <ul style="list-style-type: none"> ▪ Energieomzettingen in technische systemen ▪ Nuttige en niet-nuttige energie in systemen ▪ Elektrische stroomkring: componenten van de stroomkring, schematische voorstelling > ICT <ul style="list-style-type: none"> ▪ Functie van sensoren en actuatoren ▪ Logica in een besturing > Biotechniek <ul style="list-style-type: none"> ▪ Biotechnische systemen en bijhorende biochemische processen in de voedingsindustrie ▪ Conserveren van voedingsmiddelen, doel van verschillende verpakkingen - Technische informatie zoals pictogrammen, symbolen en (werk)tekeningen
Procedurele kennis	Visualisatiemethodes van de bouw en werking van technische systemen: (schaal)modellen, functiedriehoek, I-P-O – model
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.

Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

3.4.11. Technische systemen ontwerpen, realiseren, in gebruik nemen en evalueren rekening houdend met fundamentele maatschappelijke, wetenschappelijke en technologische aspecten.

ET 6.37	De leerlingen gebruiken courante technische systemen duurzaam, veilig en ergonomisch.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Technische systemen, deelsystemen en onderdelen: functie, werking en onderlinge relatie - Doel van hulpmiddelen - Planmatig onderhoud
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Gebruik met inbegrip van onderhoud van courante technische systemen - Gebruik van hulpmiddelen - Monteren en demonteren in functie van onderhoud - Gebruik van technische informatie zoals veiligheidsinstructiekaarten, pictogrammen, symbolen, onderhoudsvoorschriften, handleidingen en (werk)tekeningen - Vereisten van veiligheid, ergonomie en milieu
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	Een vaardigheid zelfstandig uitvoeren: bewegingen/handelingen worden meer automatisch uitgevoerd, zijn vloeiend, betrouwbaar en efficiënt. Essentiële elementen van de beweging/handeling zijn regelmatig aanwezig.
Affectieve dimensie	

ET 6.38 De leerlingen voeren een iteratief technisch proces uit in de verschillende ervaringsgebieden om een eenvoudig technisch systeem te realiseren vanuit behoefte(n) en criteria.	
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Doel van hulpmiddelen zoals gereedschappen, machines, grondstoffen, materialen, energie, informatie, menselijke inzet, geldmiddelen, tijd - Criteria: beperkingen en mogelijkheden van technische systemen op basis van gekende (technische/wetenschappelijke) wetmatigheden en maatschappelijke realiteit
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Verschillende fasen van een iteratief technisch proces: probleemstelling/behoefte onderzoeken, ontwerpen, maken, in gebruik nemen, evalueren - Gebruik van hulpmiddelen zoals gereedschappen, machines, grondstoffen, materialen, energie, informatie, menselijke inzet, geldmiddelen, tijd - Modellen zoals schema's, tekeningen en recepten - Vereisten van veiligheid, ergonomie en milieu
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	Een vaardigheid uitvoeren na instructie of uit het geheugen: de meest essentiële elementen van de beweging/handeling zijn aanwezig, maar nog niet consequent
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
Ervaringsgebieden: constructie, transport, energie, ICT, biotechniek	

ET 6.39 De leerlingen bepalen de vereisten waaraan een technisch systeem moet voldoen om een technisch probleem op te lossen.	
KENNIS	

Feitenkennis	
Conceptuele kennis	Criteria: beperkingen en mogelijkheden van technische systemen op basis van gekende (technische/wetenschappelijke) wetmatigheden en maatschappelijke realiteit
Procedurele kennis	Behoeftanalyse
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 6.40	De leerlingen ontwerpen een technisch systeem in functie van de bepaalde vereisten.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	Doel van hulpmiddelen zoals gereedschappen, machines, grondstoffen, materialen, energie, informatie, menselijke inzet, geldmiddelen, tijd
Procedurele kennis	Modellen zoals schetsen, schema's, werktekeningen en recepten, schaalmodellen - Gebruik van hulpmiddelen zoals gereedschappen, machines, grondstoffen, materialen, energie, informatie, menselijke inzet, geldmiddelen, tijd
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau creëren.
Pyschomotorische dimensie	Een vaardigheid uitvoeren na instructie of uit het geheugen: de meest essentiële elementen van de beweging/handeling zijn aanwezig, maar nog niet consequent

Affectieve dimensie	
---------------------	--

ET 6.41	De leerlingen realiseren het technisch systeem op basis van een ontwerp.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	Doel van hulpmiddelen zoals gereedschappen, machines, grondstoffen, materialen, energie, informatie, menselijke inzet, geldmiddelen, tijd
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Realisatie- en optimalisatietechnieken - Gebruik van modellen zoals schema's, werktekeningen en recepten - Gebruik van hulpmiddelen zoals gereedschappen, machines, grondstoffen, materialen, energie, informatie, menselijke inzet, geldmiddelen, tijd - Vereisten van veiligheid, ergonomie en milieu - Planningstechnieken: opmaak en uitvoering beknopt stappenplan, tijdspad
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	Een vaardigheid uitvoeren na instructie of uit het geheugen: de meest essentiële elementen van de beweging/handeling zijn aanwezig, maar nog niet consequent
Affectieve dimensie	

ET 6.42	De leerlingen testen of een technisch systeem voldoet aan de behoeften en criteria.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Hulpmiddelen en methoden voor het testen van technische systemen - Criteria: beperkingen en mogelijkheden van technische systemen o.b.v. gekende (technische/wetenschappelijke) wetmatigheden en maatschappelijke realiteit

Procedurele kennis	Hulpmiddelen en methoden voor het testen van technische systemen
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau evalueren
Pyschomotorische dimensie	Een vaardigheid uitvoeren na instructie of uit het geheugen: de meest essentiële elementen van de beweging/handeling zijn aanwezig, maar nog niet consequent
Affectieve dimensie	

3.4.12. Natuurwetenschappelijke, technologische en wiskundige concepten en methoden inzetten om problemen op te lossen en om objecten, systemen en hun interacties te onderzoeken en te begrijpen.

ET 6.44	De leerlingen gebruiken in wiskundige, natuurwetenschappelijke, technologische en STEM-contexten gepaste grootheden en eenheden in een correcte weergave.
KENNIS	
Feitenkennis	Symbolen van de grootheden en (SI-) eenheden voor lengte, oppervlakte, massa, inhoud/volume, tijd, spanning, kracht, energie
Conceptuele kennis	
Procedurele kennis	- Gebruik van symbolen van de grootheden en (SI-) eenheden voor lengte, oppervlakte, massa, inhoud/volume, tijd, spanning, kracht, energie - Herleiding van courante eenheden
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 6.45	De leerlingen trekken conclusies op basis van grafieken, tabellen, determineertabellen en diagrammen.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	Tabellen, determineertabellen, grafieken, diagrammen
Procedurele kennis	Tabellen, determineertabellen, grafieken, diagrammen
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 6.46	De leerlingen gebruiken aangereikte en zelf ontwikkelde modellen in wiskundige, natuurwetenschappelijke, technologische en STEM contexten om te visualiseren, te beschrijven en te verklaren.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	- Soorten modelvoorstellingen: eerstegraadsvergelijkingen, evenredigheden, algoritmes, schaalmodellen, schema's, schetsen - Schaal als verhouding
Procedurele kennis	- Modelvoorstellingen: eerstegraadsvergelijkingen, evenredigheden, algoritmes, schaalmodellen, schema's, schetsen - Schaal als verhouding
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	

Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 6.47	De leerlingen passen stapsgewijs de wetenschappelijke methode toe om een probleem te onderzoeken.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	Wetenschappelijke concepten uit de eindtermen van de eerste graad A-stroom
Procedurele kennis	- Stappen in de wetenschappelijke methode: onderzoeksvraag opstellen, hypothese formuleren, methode/plan uitvoeren, waarnemingen/data analyseren, concluderen - Onderzoekstechnieken: metingen, waarnemingen, experimenten en terreinstudies
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 6.48	De leerlingen doorlopen een probleemoplossend proces waarbij kennis en vaardigheden uit meerdere STEM-disciplines geïntegreerd worden angewend.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	Wiskundige, natuurwetenschappelijk en technologische concepten uit de eindtermen van de eerste graad A-stroom

Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Probleemoplossende strategieën > Identificatie van deelproblemen en bijhorende wiskundige, wetenschappelijke of technische concepten > Toepassing van wiskundige, wetenschappelijke of technische principes om deelproblemen op te lossen > Integratie van deeloplossingen > Evaluatie en bijsturing totaaloplossing
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 6.49	De leerlingen illustreren de wisselwerking tussen STEM-disciplines onderling en met de maatschappij.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	Relatie tussen maatschappelijke behoeften, keuzen en STEM-toepassingen
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 6.50	De leerlingen beargumenteren keuzes die ze maken om een wiskundig, natuurwetenschappelijk, technologisch of STEM-probleem op te lossen.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	Wiskundige, natuurwetenschappelijke en technologische concepten uit de eindtermen van de eerste graad A-stroom
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau evalueren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

3.5. Burgerschapscompetenties met inbegrip van competenties inzake samenleven

3.5.1. Democratische besluitvorming op lokaal, nationaal en internationaal niveau duiden

ET 7.15	De leerlingen lichten wijzen van vertegenwoordiging, deelname aan macht en democratische besluitvorming toe voor zover deze relevant zijn voor hun eigen leefwereld.
KENNIS	
Feitenkennis	Bestuursniveaus: gemeente, provincie, gemeenschappen en gewesten met inbegrip van Vlaanderen, België en Europese Unie
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Principes van verkiezingen, vertegenwoordiging en bestuur en de onderlinge relatie - Principes van democratische besluitvorming en bestuur
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIJ VAN CONTEXT	
Relevant voor eigen leefwereld zoals, afhankelijk van de actualiteit, op niveau van gemeente, gewest, land, Europa, wereld.	

3.5.2. Democratische principes en democratische cultuur kaderen binnen de moderne rechtsstaat.

ET 7.18	<p>De leerlingen onderscheiden het samenleven in een democratie van het samenleven onder andere regimes.</p> <p>Ze appreciëren het samenleven in een democratie en de principes waarop ze in Vlaanderen gebaseerd is° (attitudinaal).</p>
----------------	---

KENNIS	
Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> -Democratie -Rechtstaat
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Democratie - Rechtstaat - Democratische principes, zoals vrijheid- en gelijkheidsbeginsel - Onderscheid tussen democratie en autoritaire regimes.
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
*Referentiekader “Competences for democracy culture” – Raad van Europa	

3.6. Competenties met betrekking tot historisch bewustzijn

De eindtermen onder de sleutelcompetenties 'Leercompetenties met inbegrip van onderzoekscompetenties, innovatiedenken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeemdenken, informatieverwerking en samenwerken', 'Digitale competentie en mediawijsheid' met uitzondering van eindtermen 4.3 en 4.4, 'Ontwikkeling van initiatief, ambitie, ondernemingszin en loopbaancompetenties' en 'Sociaal-relatieve competenties' maken integraal deel uit van de sleutelcompetentie 'Competenties met betrekking tot historisch bewustzijn'.

3.6.1. Historische fenomenen situeren in een historisch referentiekader.

ET 8.1	De leerlingen onderbouwen een historisch referentiekader met structuurbegrippen, scharnierpunten en kenmerken van een periode.
KENNIS	
Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> - Structuurbegrippen met betrekking tot: <ul style="list-style-type: none"> > Tijd: millennium, eeuw, jaar, tijdrekening, chronologie, periode, continuïteit, verandering, evolutie, revolutie, duur > Ruimte: lokaal, regionaal, stedelijk en ruraal, continentaal en maritiem > Maatschappelijke domeinen: politiek, sociaal, cultureel, economisch - De drie dimensies van een inhoudelijk historisch referentiekader: tijd, ruimte en maatschappelijke domeinen - De zeven periodes van het courante westerse historische referentiekader: de prehistorie, het oude nabije oosten, de klassieke oudheid, de middeleeuwen, de vroegmoderne tijd, de moderne tijd, de hedendaagse tijd
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Kenmerken en scharnierpunten eigen aan de prehistorie, het oude nabije oosten, de klassieke oudheid - De drie dimensies van een inhoudelijk historisch referentiekader: tijd, ruimte en maatschappelijke domeinen - De zeven periodes van het courante westerse historische referentiekader: de prehistorie, het oude nabije oosten, de klassieke oudheid, de middeleeuwen, de vroegmoderne tijd, de moderne tijd, de hedendaagse tijd
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 8.2	De leerlingen onderscheiden voor elk van de drie bestudeerde historische periodes kenmerken van samenlevingen evenals gelijkenissen en verschillen in kenmerken tussen samenlevingen uit elk van de verschillende periodes.
KENNIS	
Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> - De drie bestudeerde periodes: prehistorie, oude nabije oosten, klassieke oudheid - Kenmerken van samenlevingen uit elk van de drie bestudeerde periodes (prehistorie, oude nabije oosten, klassieke oudheid), voor elk van de maatschappelijke domeinen: <ul style="list-style-type: none"> > Politiek: stadstaat, rijk, dynastie, republiek, autocratie, aristocratie, democratie, imperialisme, kolonisatie, ambtenaren > Sociaal: nomadische samenleving, sedentaire samenleving, standenmaatschappij, patriarchale samenleving, migratie, ongelijkheid, slavernij, burgerrechten, oorlog en vrede > Cultureel: mythologie, wetenschappen, filosofie, natuurreligie, polytheïsme, monotheïsme, staatsgodsdienst, kunstuiting, schriftsoorten, cultuur, mondelinge traditie, multiculturele samenleving > Economisch: jager-verzamelaar, agrarische (r)evolutie (of: neolithische revolutie), landbouw, ambacht, handel, ruileconomie, geldeconomie
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - De drie bestudeerde periodes: prehistorie, oude nabije oosten, klassieke oudheid - Kenmerken van samenlevingen uit elk van de drie bestudeerde periodes (prehistorie, oude nabije oosten, klassieke oudheid), voor elk van de maatschappelijke domeinen: <ul style="list-style-type: none"> > Politiek: stadstaat, rijk, dynastie, republiek, autocratie, aristocratie, democratie, imperialisme, kolonisatie, ambtenaren > Sociaal: nomadische samenleving, sedentaire samenleving, standenmaatschappij, patriarchale samenleving, migratie, ongelijkheid, slavernij, burgerrechten, oorlog en vrede > Cultureel: mythologie, wetenschappen, filosofie, natuurreligie, polytheïsme, monotheïsme, staatsgodsdienst, kunstuiting, schriftsoorten, cultuur, mondelinge traditie, multiculturele samenleving > Economisch: jager-verzamelaar, agrarische (r)evolutie (of: neolithische revolutie), landbouw, ambacht, handel, ruileconomie, geldeconomie
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.

Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 8.3	De leerlingen illustreren beperkingen van de westerse periodisering.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	- Beperkingen van de periodisering in tijd, ruimte en maatschappelijke domeinen.
Procedurele kennis	- Principes van periodisering, zoals afbakening op basis van kenmerken, gebeurtenissen, symbolische begin- en einddatum, constructie achteraf, verschillend volgens samenleving
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

3.6.2. Kritisch reflecteren met en over historische bronnen.

ET 8.4	De leerlingen evalueren de context, betrouwbaarheid, representativiteit en bruikbaarheid van historische bronnen in het licht van een historische vraag.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Standplaatsgebondenheid, perspectief van de auteur/maker, doelpubliek, onderscheid tussen bronnen en werken van historici (primaire en secundaire historische bronnen), functie - Betekenis van overblijfselen en van soorten historische bronnen zoals geschreven, mondelinge, (audio-)visuele en materiële bronnen - Context, betrouwbaarheid, representativiteit en bruikbaarheid

Procedurele kennis	- Interpretieren van contextinformatie - Evaluatie van de gegeven bronnenselectie
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau evalueren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 8.5	De leerlingen onderscheiden informatie in historische bronnen met inbegrip van gelijkenissen en verschillen hierin tussen historische bronnen, in het licht van een historische vraag en rekening houdend met reflectie over bronnen.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	- Standplaatsgebondenheid, perspectief van de auteur/maker, doelpubliek
Procedurele kennis	- Kritische bronnenconfrontatie
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

3.6.3. Tot beargumenteerde historische beeldvorming komen vanuit verschillende perspectieven.

ET 8.6	De leerlingen vullen aan de hand van historische bronnen en vanuit een historische vraag op beargumenteerde wijze historische beeldvorming aan.
KENNIS	
Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> - Structuurbegrippen met betrekking tot tijd, ruimte en maatschappelijke domeinen (zie eindterm 8.1) - Structuurbegrippen met betrekking tot typische historische redeneerwijzen, zoals oorzaak-gevolg, aanleiding, toeval, perspectief, historische inleving, continuïteit, verandering, argument, bewijs, gelijktijdigheid en ongelijktijdigheid, bedoelde en onbedoelde handelingen
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Een selectie van de verplichte kenmerken van de drie bestudeerde historische periodes (zie eindterm 8.1) - Standplaatsgebondenheid
Procedurele kennis	- Historische redeneerwijzen zoals causaal redeneren, continuïteit en verandering analyseren, zich historisch inleven, meerdere perspectieven in acht nemen, actualiseren en historiseren, bewijs gebruiken, verbanden leggen tussen historische feiten
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau evalueren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 8.7	De leerlingen beoordelen een historische redenering met behulp van de dimensies van het referentiekader.
KENNIS	
Feitenkennis	- De drie dimensies van een inhoudelijk historisch referentiekader: tijd, ruimte en maatschappelijke domeinen

Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - De drie dimensies van een inhoudelijk historisch referentiekader: tijd, ruimte en maatschappelijke domeinen - Een selectie van de verplichte kenmerken van de drie bestudeerde historische periodes (zie hoger) - Anachronisme, drogredenering, standplaatsgebondenheid
Procedurele kennis	- Historische redeneerwijzen zoals causaal redeneren, continuïteit en verandering analyseren, zich historisch inleven, meerdere perspectieven in acht nemen, actualiseren en historiseren, bewijs gebruiken, verbanden leggen tussen historische feiten
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau evalueren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

3.6.4. Over de complexe relatie tussen verleden, heden en toekomst reflecteren en deze duiden.

ET 8.8	De leerlingen lichten binnen een gegeven probleemstelling de invloed van hun eigen standplaatsgebondenheid en die van anderen op historische beeldvorming toe.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Standplaatsgebondenheid - Onderscheid verleden-geschiedenis
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	

Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 8.9	De leerlingen illustreren hoe mythevorming rond historische fenomenen historische beeldvorming vervormt.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Mythevorming, herinnering, geschiedenis - Onderscheid tussen verleden en geschiedenis - Historische fenomenen zoals personen, plaatsen, gebeurtenissen
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

3.7. Competenties met betrekking tot ruimtelijk bewustzijn

De eindtermen onder de sleutelcompetenties 'Leercompetenties met inbegrip van onderzoekscompetenties, innovatiedenken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeemdenken, informatieverwerking en samenwerken', 'Digitale competentie en mediawijsheid', 'Ontwikkeling van initiatief, ambitie, ondernemingszin en loopbaancompetenties' en 'Sociaal-relatieve competenties' maken integraal deel uit van de sleutelcompetentie 'Competenties met betrekking tot ruimtelijk bewustzijn'.

3.7.1. Personen, plaatsen, patronen en processen situeren op verschillende ruimtelijke schaalniveaus en tijdsschalen.

ET 9.1	De leerlingen situeren personen, plaatsen en patronen op relevante ruimtelijke schaalniveaus.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Principes van absoluut en relatief situeren op relevante ruimtelijke schaalniveaus: van lokaal over regionaal tot mondiaal > Sterrenkundig (wereldgradennet, coördinatenstelsel, evenaar/nulmeridiaan, halfronden) > Staatkundige referentiepunten zoals gemeente, regio, land en continent > Topografische referentiepunten: oceaan, zee, rivier, reliëf
Procedurele kennis	- Gebruik van principes van absoluut en relatief situeren
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

3.7.2. Plaatsbegrip hanteren om lokale, nationale en internationale gebeurtenissen in een geografisch kader te plaatsen.

ET 9.2	De leerlingen beschrijven kenmerken van landschapsvormende lagen.
KENNIS	

Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> - Kenmerken van landschapsvormende lagen <ul style="list-style-type: none"> > Sociaal-geografisch: bebouwing zoals types van bebouwing en verspreiding van bebouwing, infrastructuur zoals transportwegen en nutsvoorzieningen en landgebruik zoals landbouw, industrie en woongebied > Fysisch-geografisch: reliëf (reliëfelementen zoals helling, horizon, hoogteverschil en hoogteligging, reliëfvormen zoals vlakte, plateau, heuvel, gebergte); klimaat zoals warm, gematigd, koud, droog en nat; vegetatie zoals naaldbomen, loofbomen, grassen, mossen; bodem zoals textuur en drainering; ondergrond zoals zand, leem, klei, kalksteen. - Beïnvloedende factoren: hoogte, afstand tot de zee en aanwezigheid van water
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Landschapsvormende lagen: <ul style="list-style-type: none"> > Sociaal-geografisch: bebouwing, infrastructuur en landgebruik > Fysisch-geografisch: reliëf (reliëfelementen, reliëfvormen), weer en klimaat, vegetatie, bodem en ondergrond - Beïnvloedende factoren: hoogte, afstand tot de zee en aanwezigheid van water
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
<p>* Relevant voor eigen leefwereld en, afhankelijk van de actualiteit, op relevante ruimtelijke schaalniveaus: van lokaal over regionaal tot mondiaal.</p> <p>* Wordt gerealiseerd met behulp van aangereikte bronnen.</p>	

ET 9.3	De leerlingen onderzoeken relaties tussen landschapsvormende lagen van plaatsen om verschillen tussen landschappen te verklaren.
KENNIS	
Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> - Landschappen als resultaat van combinatie van een reeks landschapsvormende lagen - Aard van de relaties tussen landschapsvormende lagen:

	<ul style="list-style-type: none"> > Verticaal en horizontaal: zoals de relatie tussen bodemgebruik en bodem, landgebruik en helling, bodem en ondergrond, klimaat en vegetatie of woonplaats en werkplaats > Versterkend of verzwakkend, conflicterend: zoals wegeninfrastructuur door een natuurgebied, reliëfvormen en bevolkings spreiding
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Landschappen als resultaat van combinatie van een reeks landschapsvormende lagen - Aard van de relaties tussen landschapsvormende lagen: <ul style="list-style-type: none"> > Verticaal en horizontaal > Versterkend of verzwakkend, conflicterend
Procedurele kennis	- Gebruik van geografische onderzoekstechnieken (selectie van relevante technieken uit eindterm 9.8)
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
* Relevant voor eigen leefwereld en, afhankelijk van de actualiteit, op relevante ruimtelijke schaalniveaus: van lokaal over regionaal tot mondiaal	

ET 9.4	De leerlingen karakteriseren ruimtelijke patronen op verschillende schaalniveaus.
KENNIS	
Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> - Ruimtelijke patronen op verschillende schaalniveaus van lokaal over regionaal tot mondiaal: <ul style="list-style-type: none"> > Reliëfeenheden zoals plateaugebieden en gebergten > Klimaatzones zoals warm, gematigd, koud, nat en droog > Vegetatiezones zoals loofbossen, naaldbossen, duinen, heide (lokaal/regionaal) tot regenwouden, woestijn, savanne, steppe, toendra, taïga (mondiaal) > Bevolkings spreiding zoals weinig en dichtbevolkt
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Ruimtelijke patronen op verschillende schaalniveaus van lokaal over regionaal tot mondiaal: <ul style="list-style-type: none"> > Reliëfeenheden

	<ul style="list-style-type: none"> > Klimaatzones > Vegetatiezones > Bevolkingsspreiding
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
<ul style="list-style-type: none"> * Relevant voor eigen leefwereld en, afhankelijk van de actualiteit, op relevante ruimtelijke schaalniveaus: van lokaal over regionaal tot mondiaal * Wordt gerealiseerd met behulp van aangereikte bronnen 	

3.7.3. Ruimtelijke patronen en processen aan het aardoppervlak verklaren als het resultaat van interacties tussen natuurlijke processen onderling, tussen menselijke processen onderling en tussen natuurlijke en menselijke processen.

ET 9.5	De leerlingen illustreren dat landschappen evolueren onder invloed van fysisch- en sociaal-geografische veranderingen.
KENNIS	
Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> - Tijdsperspectief: gedurende een korte of langere periode (van één seconde tot miljoenen jaren) - Fysisch-geografische veranderingen gedurende een korte of langere periode (van één seconde tot miljoenen jaren): <ul style="list-style-type: none"> > Waarneembare uitwendige veranderingen van de aardkorst zoals vulkaanuitbarstingen en aardbevingen > Weer: opvallende weersfenomenen zoals orkanen, tornado > Vorming van reliëf: invloed van wind, water en ijs: afbraak, transport en afzetting - Sociaal geografische veranderingen op korte (1 gebeurtenis) en langere termijn (sinds de eerste mens) <ul style="list-style-type: none"> > Menselijke ingrepen zoals bebouwing, infrastructuur en landgebruik

Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Tijdspectief: gedurende een korte of langere periode (van één seconde tot miljoenen jaren) - Fysisch-geografische veranderingen gedurende een korte of langere periode (van één seconde tot miljoenen jaren): <ul style="list-style-type: none"> > Waarneembare uitwendige veranderingen van de aardkorst zoals vulkaanuitbarstingen en aardbevingen > Weer: opvallende weersfenomenen zoals orkanen, tornado > Vorming van reliëf: invloed van wind, water en ijs: afbraak, transport en afzetting - Sociaal geografische veranderingen op korte (1 gebeurtenis) en langere termijn (sinds de eerste mens) <ul style="list-style-type: none"> > Menselijke ingrepen zoals bebouwing, infrastructuur en landgebruik
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIJ VAN CONTEXT	
<ul style="list-style-type: none"> * Relevant voor eigen leefwereld en, afhankelijk van de actualiteit, op relevante ruimtelijke schaalniveaus: van lokaal over regionaal tot mondiaal * Wordt gerealiseerd met behulp van aangereikte bronnen 	

ET 9.6	De leerlingen onderzoeken ruimtelijke effecten van veranderingen in landschappen op de mens en zijn leefomgeving.
KENNIS	
Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> - Effecten van fysisch- en sociaal-geografische veranderingen: <ul style="list-style-type: none"> > Klimaatverandering zoals de stijging van de zeespiegel en de vermindering van de biodiversiteit als gevolg van de opwarming van de aarde > Verandering in ruimtegebruik zoals vergroting van landbouwpercelen, het omzetten van landbouwgebied naar bebouwing, ontbossing
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Effecten van fysisch- en sociaal-geografische veranderingen: <ul style="list-style-type: none"> > Klimaatverandering

	<ul style="list-style-type: none"> > Ruimtegebruik > Verschillende perspectieven (3 P's: planet, profit, people) op duurzaamheidskwesties
Procedurele kennis	- Gebruik van geografische onderzoekstechnieken (selectie van relevante technieken uit eindterm 9.8)
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	
MET INBEGRIIP VAN CONTEXT	
* Relevant voor eigen leefwereld en, afhankelijk van de actualiteit, op relevante ruimtelijke schaalniveaus: van lokaal over regionaal tot mondiaal	

3.7.4. Geografische methoden en technieken aanwenden om ruimtelijke patronen en processen te onderzoeken.

ET 9.7	De leerlingen lokaliseren zichzelf en plaatsen met behulp van lokalisatie- en oriëntatietechnieken.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Gebruik van lokalisatie- en oriëntatietechnieken: <ul style="list-style-type: none"> > Kaart: schaal, legende, oriëntatie, hoogtelijnen > Windrichtingen en kompas > Satellietnavigatiesystemen
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	

Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 9.8	De leerlingen gebruiken terreintechnieken en geografische hulpbronnen om landschappen te onderzoeken.
KENNIS	
Feitenkennis	
Conceptuele kennis	
Procedurele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Gebruik van terreintechnieken: lokalisatie, oriëntatie, observatie en andere zoals boringen, korrelgrootte bepaling, determinatie van gesteenten - Gebruik van geografische hulpbronnen: digitale en niet-digitale kaarten, atlas, satellietbeelden, luchtfoto's
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

ET 9.9	De leerlingen hanteren GIS-viewers om thematische lagen van een plaats en hun onderlinge relaties te onderzoeken.
KENNIS	
Feitenkennis	

Conceptuele kennis	- GIS-viewers
Procedurele kennis	- Gebruik van GIS-viewers
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau toepassen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

3.8. Competenties inzake duurzaamheid

Zie eindtermen 6.37, 6.38, 6.41, 6.50, 7.11, 7.12, 7.13, 9.6, 11.1, 15.4

3.9. Economische en financiële competenties

De eindtermen onder de sleutelcompetenties ‘Leercompetenties met inbegrip van onderzoekscompetenties, innovatiedenken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeemdenken, informatieverwerking en samenwerken’, ‘Digitale competentie en mediawijsheid’ met uitzondering van eindtermen 4.3 en 4.4, ‘Ontwikkeling van initiatief, ambitie, ondernemingszin en loopbaancompetenties’ en ‘Sociaal-relatieve competenties’ maken integraal deel uit van de sleutelcompetentie ‘Economische en financiële competenties’.

3.9.1. Inzicht ontwikkelen in consumptiegedrag, inkomensverwerving en financiële producten om budgettaire gevolgen op korte en lange termijn in te schatten.

ET 11.3	De leerlingen ontleden een gezinsbudget.
KENNIS	
Feitenkennis	- Budget - Lenen, sparen, rente, schuld
Conceptuele kennis	- Gezinsbudget: inkomsten en uitgaven op korte en lange termijn - Lenen, sparen, rente, schuld
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau analyseren.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

3.9.2. De werking van ondernemingen en organisaties en hun maatschappelijke rol duiden.

ET 11.6	De leerlingen lichten de impact van beslissingen van ondernemingen en organisaties toe op de omgeving.
KENNIS	

Feitenkennis	
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Gevolgen van keuzes met betrekking tot winst, concurrentiepositie, maatschappelijk verantwoord ondernemen (people, planet, profit) voor de omgeving - Belang van social profit voor de omgeving
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	
Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

3.9.3. Reflecteren over de werking van de markten en de economie als systeem en de invloed van de overheid hierop duiden binnen de (inter)nationale context.

ET 11.7	De leerlingen lichten toe hoe de overheid via inkomsten en uitgaven impact heeft op de samenleving.
KENNIS	
Feitenkennis	<ul style="list-style-type: none"> - Belastingen - Sociale zekerheidsbijdragen
Conceptuele kennis	<ul style="list-style-type: none"> - Inkomsten: belastingen, sociale zekerheidsbijdragen - Uitgaven zoals kinderbijslag, infrastructuur, onderwijs, gezondheidszorg, pensioen, werkloosheidsuitkering - Herverdelingsmechanisme
Procedurele kennis	
Metacognitieve kennis	
DIMENSIE EINDTERM	

Cognitieve dimensie	Beheersingsniveau begrijpen.
Pyschomotorische dimensie	
Affectieve dimensie	

3.10. Juridische competenties

Zie eindtermen 7.8, 7.10, 7.16, 7.17, 7.18, 11.1, 11.2, 11.3 en 11.7

3.11. Leercompetenties met inbegrip van onderzoekscompetenties, innovatiedenken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeemdenken, informatieverwerking en samenwerken

3.12. Zelfbewustzijn en zelfexpressie, zelfsturing en wendbaarheid

Zie eindtermen 1.15, 1.16, 1.17, 1.18, 1.19, 5.1, 5.4, 13.1, 13.2, 13.14, 13.15, 13.16, 16.7, 16.8, 16.9, 16.10

3.13. Cultureel bewustzijn en culturele expressie

3.13.1. Verbeelding gericht inzetten bij het creëren van artistiek werk.

4. Minimale materiële vereisten⁸

4.1. Algemene uitrusting lokalen

Om de eindtermen te realiseren dient de school de infrastructuur, materiële en didactische uitrusting ter beschikking te stellen, die beantwoordt aan de reglementaire eisen op het vlak van veiligheid, gezondheid, hygiëne, ergonomie en milieu.

Bijvoorbeeld:

- gemakkelijk verplaatsbaar meubilair voor een communicatieve, flexibele klasopstelling en de mogelijkheid tot interactief werken,
- lokaal dat voldoende verduisterd kan worden (om kwaliteitsvolle projectie toe te laten),
- gescheiden afvalcontainers voor correct afvalbeheer bepaald door de sleutelcompetentie.

Om de sleutelcompetentie digitale competentie en mediawijsheid te integreren in het curriculum dienen leslokalen uitgerust te zijn:

- met een computer met kwaliteitsvolle software en een voldoende snelle internetverbinding;
- met de mogelijkheid om (bewegend beeld) kwaliteitsvol te projecteren;
- met de mogelijkheid om geluid kwaliteitsvol weer te geven.

4.2. Specifieke uitrusting lokalen per sleutelcompetentie

4.2.1. Competenties op het vlak van lichamelijk, geestelijk en emotioneel bewustzijn/gezondheid

Uitrusting van het lokaal

De basisuitrusting voor deze sleutelcompetentie bestaat uit een overdekte goed onderhouden binnenruimte met een aangepaste bevloering, voldoende groot en hoog met de nodige aandacht voor verluchting, verwarming en hygiëne. In de binnenruimte wordt er voldoende plaats voorzien om toestellen weg te bergen. Naast de binnenruimte zijn er ook buitenterreinen, aangepast aan de grootte van de leerlingengroep.

Er worden voldoende grote, afzonderlijke kleedruimtes voor jongens en meisjes met de mogelijkheid om zich te verfrissen.

Tijdens de lessen is er de mogelijkheid om te werken met (mobiele) apparaten voor kwaliteitsvolle weergave van audiovisueel materiaal. Er is steeds vlot toegang tot een EHBO-koffer.

⁸ Inzake veiligheid is de volgende wetgeving van toepassing:

- Codex
- ARAB
- AREI
- Vlarem

Deze wetgeving bevat de technische voorschriften die in acht moeten genomen worden m.b.t.:

- De uitrusting en inrichting van lokalen;
- De aankoop en het gebruik van toestellen, materiaal en materieel.

Zij schrijven voor dat:

- Duidelijke Nederlandstalige handleidingen en een technisch dossier aanwezig moeten zijn;
- Alle gebruikers de werkinstructies en onderhoudsvoorschriften dienen te kennen en correct kunnen toepassen;
- De collectieve veiligheidsvoorschriften nooit mogen gemanipuleerd worden;
- De persoonlijke beschermingsmiddelen aanwezig moeten zijn en gedragen worden, daar waar de wetgeving het vereist.

Didactische uitrusting

In de eindtermen wordt er vertrokken vanuit (deel)vaardigheden. Hierom wordt er geen verplichte lijst van didactische uitrusting opgesomd maar wordt er gewerkt met een voorbeeldlijst van materialen.

Het didactisch materiaal kan bestaan uit vast materiaal zoals: sportramen en/of wandrek; rekstokken en/of balken en/of trapezoïde; sportspeldoelen (binnen en/of buiten).

Het didactisch materiaal kan bestaan uit los materiaal zoals: plint, bok, springplank, valmat, lange mat, kleine antislipmat, Zweedse bank, verschillende soorten sportspeldoelen, volleybalinstallatie, badminton of tennisinstallatie.

Het didactisch materiaal kan bestaan uit klein materiaal zoals: verschillende soorten ballen voor de verschillende balsporten, foamballen; medicijnballen; tennis- of badmintonmateriaal, springtouwen, verkeerskegels en/of markeringsschaaltjes, partijvestjes, theraband, gewichten, yogamatjes, steps, meetlint, chronometer, hartslagmeter... en opbergmateriaal.

4.2.2. Competenties in het Nederlands en in andere talen

Didactische uitrusting

Tijdens de lessen Nederlands hebben de leerlingen een aantal referentiewerken: (digitale) woordenboeken, (digitale) woordenlijsten ter beschikking. Ze hebben ook regelmatige toegang tot een bibliotheekcollectie, eventueel extern, met een variatie aan boeken en een verscheidenheid aan tekstsoorten: (al dan niet digitale) boeken, tijdschriften, comics, spelletjes, liedjes, Dvd's, ...

4.2.3. Competenties inzake wiskunde, exacte wetenschappen en technologie

4.2.3.1. Competenties inzake wiskunde

Uitrusting van het lokaal

Buiten de algemene uitrusting van de lokalen hebben de individuele leerlingen tijdens de lessen Wiskunde voldoende toegang tot computers of mobiele apparaten, met kwaliteitsvolle grafische software en internetverbinding.

Didactische uitrusting

In ede multifunctionele ruimte zijn meet- en tekeninstrumenten zoals passer, geodriehoek en meetlat aanwezig. Elke individuele leerling heeft toegang tot een digitale rekentool.

4.2.3.2. Competenties inzake exacte wetenschappen

Uitrusting van het lokaal

De multifunctionele ruimte bevat minstens één werktafel voorzien van water en elektriciteit waar demoproeven en leerlingenproeven kunnen uitgevoerd worden. Een (grote vaste) demonstratietafel vooraan in de klas kan meestal enkel door alleen de leraar gebruikt worden en wordt eerder afgeraden. 1 of meerdere werkeilanden is een meer flexibele optie.

De multifunctionele ruimte heeft voldoende werk- en lestafels voor leerlingen, voldoende opbergmogelijkheden, minstens één wasbak en nutsvoorzieningen voor de leerlingenpractica.

Het lokaal voorziet, naast de algemene ICT-voorzieningen, de mogelijkheid om digitale metingen uit te voeren en de meetresultaten hiervan te projecteren/exporteren.

Chemicaliën worden opgeslagen in een daartoe voorziene ruimte met daartoe voorziene kasten, geschikt voor de veilige opslag van gevaarlijke stoffen en voorzien van de overeenkomstige gevarensymbolen). Er is bij voorkeur een EHBO-set aanwezig in het lokaal. Naast de standaard brandbeveiliging is ook nog een brandblusapparaat, een oogdouche en een branddeken.

Didactische uitrusting

Voor de leerlingen zijn er persoonlijke en collectieve beschermingsmiddelen beschikbaar.

De multifunctionele ruimte is uitgerust met voldoende materiaal om demonstratieproeven uit te voeren en didactisch materiaal om de lesinhoud toe te lichten.

Het didactisch materiaal bestaat uit glaswerk, loepen, microscopen, 3D-modellen, excursiemateriaal, meetinstrumenten voor de bepaling van lengte, massa, inhoud/volume, tijd, temperatuur en elektrische grootheden, balansen, verwarmingstoestellen en reagentia voor eenvoudige proeven.

4.2.3.3. Competenties inzake technologie

Uitrusting van het lokaal

Er is vlot toegang tot EHBO-set aanwezig

De multifunctionele ruimte is uitgerust met voldoende opbergmogelijkheden, minstens één wasbak en nutsvoorzieningen voor de leerlingexperimenten.

Didactische uitrusting

Er is software beschikbaar voor simulaties en 3D- tekenen

Voor de leerlingen zijn er persoonlijke en collectieve beschermingsmiddelen beschikbaar.

In de multifunctionele ruimte zijn voorbeelden aanwezig van hefboomen, overbrengingen, hulpmiddelen voor materiaalonderzoek en constructievormen zoals bogen, verbindingen, driehoeken.

Het didactisch klasmateriaal bestaat uit:

- machines en toestellen met wettelijk verplichte veiligheidsinstructiekaarten voor het vervaardigen van prototypes
- materiaal voor het realiseren en evalueren van de prototypes zoals meettoestellen, spanningstesters, thermometers, multimeters, experimentele opstellingen, componenten en onderdelen, klein handgereedschap, voedingsbronnen, schakelapparatuur, sensoren en actoren, besturingen ...
- specifieke uitrustingen bepaald door de gekozen projecten binnen de verschillende ervaringsgebieden: constructie, transport, energie, ICT en biotechniek.

4.2.4. Competenties met betrekking tot historisch bewustzijn

Didactische uitrusting

In de multifunctionele ruimte zijn voldoende historische (digitale) atlassen en een (digitale) tijdlijn beschikbaar die de verschillende, behandelde periodes weergeeft.

4.2.5. Competenties met betrekking tot ruimtelijk bewustzijn

Didactische uitrusting

Geografische software is beschikbaar.

In het lokaal zijn voldoende atlassen en visuele voorstellingen van België, Europa en de wereld

Het didactisch materiaal bestaat uit apparaten en gereedschap zoals: kompas, grondboor, voorbeelden van gesteenten, gps-toestel...

4.2.6. Economische en financiële competenties

Elke leerling heeft toegang tot een digitale rekentool.

4.2.7. Competenties m.bt. cultureel bewustzijn en culturele expressie

Uitrusting van het lokaal

Het lokaal is uitgerust met grote, onderhoudsvriendelijke en vrijstaande tafels, er is voldoende ruimte om de gekozen disciplines (zoals beeldende kunsten, audiovisuele kunsten, dans, muziek, drama) uit te voeren.

Er is daarnaast voldoende ruimte voor de opslag van materiaal en voldoende reinigingsmateriaal aanwezig en er zijn grote, gescheiden afvalbakken volgens de richtlijnen gesorteerd worden.

Didactische uitrusting

Afhankelijk van het gekozen project (uit de verschillende disciplines) is er voldoende materiaal aanwezig van voor alle leerlingen.